

folkvett.

ORGAN FÖR VETENSKAP OCH FOLKBILDNING

Folkvett är organ för Föreningen Vetenskap och Folkbildning (VoF), som har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. Se vidare <www.vof.se>.

Folkvett utkommer sedan 1983 med 4 nr/år. ISSN 0283-0795.

Adress: c/o Föreningshuset Sedab AB, Virkesvägen 26,
120 30 Stockholm.

E-post: folkvett@vof.se

Prenumeration: Ingår i medlemsavgiften till VoF, 250 kr/år.

Prenumeration utan medlemskap: 250 kr/år.

Redaktörer: Sven Ove Hansson (ansvarig utgivare)
08/87 87 78, Linda Strand Lundberg 0739/34 56 00, Karin
Noomi Karlsson, 0760/00 39 04, Peter Olausson 0304/
60 10 64 och Aija Šadurskis 08/720 44 58. Redaktionen bistås
av en redaktionskommitté, där VoF:s styrelse ingår.

Grafisk form: Mikael Nyberg.

Skriftliga bidrag till *Folkvett* – artiklar, debattinlägg, recensioner, notiser – är alltid välkomna. Angivande av litteraturreferenser uppmuntras, däremot uppmanas till försiktighet med noter. Alla bidrag granskas av redaktionen. Eftersom VoF drivs ideellt kan skribenter inte arvoderas. Om inget annat överenskommits kan publicerat material komma att läggas ut på internet. *Folkvett* indexeras i Artikelsök.

Manusstopp för nr 1/2017: 31 januari 2016.

Yttrandefrihetens ytterligheter

”yttrandefrihet, frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor.”

NATIONALENCYKLOPEDIN

Yttrandefrihet var temat för Bok & Biblioteksmässan 2016. Den svenska yttrandefriheten är unik i ett globalt perspektiv. Det är långt ifrån alla länder där man fritt och med stöd av lagen kan säga nästan vad man vill i offentliga sammanhang. Självklart finns det vissa begränsningar i yttrandefriheten. Vi har lagar som reglerar detta. Hets mot folkgrupp, olaga hot och förtal är inte tillåtet. Med yttrandefriheten följer också ansvar och skyldigheter. För att du ska kunna hävda din rätt till yttrandefrihet måste du samtidigt tillerkänna andra samma rätt som du att fritt uttrycka sina tankar och åsikter. Yttrandefrihet innebär inte rätten att stå oemotsagd.

Allt detta kanske låter som rena självklarheter. I den

Redaktör Vávra Suk i Nya tiders monter. Bild: Bengt Oberger.

bästa av världar borde ett resonemang om yttrandefrihet vara överflödigt 2016. Verkligheten visar dock på något annat. Strax före bokmässan startade en hetsig debatt om vem som skulle få lov att ställa ut på mässan i och med att det uppdagades att Nya Tider hade fått boka monterplats. Många uttryckte starka åsikter kring detta och det höjdes röster för att man från mässans håll borde ta sitt ansvar och utestänga dem från evenemanget på grund av deras koppling till nazism och främlingsfientlighet. Här hamnade man i en intressant situation där olika intressen kan tyckas stå mot varandra. Om man släpper in en utställare med kontroversiella åsikter riskerar man att vissa besökare känner sig ovälkomna, eller rentav hotade. Mässan

kan själv välja vilka utställare som får hyra monterplats eftersom man som privat aktör inte har skyldighet att hyra ut till alla. Det blir en svår avvägning och mässan valde så småningom att låta Nya Tider ställa ut.

Vetenskap och Folkbildning utnyttjade sin rätt till yttrandefrihet och satsade på att informera allmänheten om innehållet i tidningen Nya Tider. Istället för att ropa på censur och utestängande från mässan visade vi besökarna i vår monter en mängd faktafel som gick att hitta i tidningen. Med ett par enkla slagningar på nätet, information från trovärdiga källor och en noggrann insats från en medlem som är verksam som journalist kunde vi visa hur Nya Tider brister i trovärdighet på punkt efter punkt.

Yttrandefriheten är något som vi ska vara rädda om. Den är en absolut förutsättning för en fungerande demokrati och inskränkningar i yttrandefriheten är ett första steg mot att förlora våra demokratiska rättigheter. För att vi ska kunna hävda vår rätt till yttrandefrihet så måste även våra meningsmotståndare ha samma rätt. Det vi alla kan, och ska, göra är att vi fortsätter informera och upplysa våra läsare om fakta och vikten av att vara källkritisk.

Var gränsen går för vår yttrandefrihet är något som ständigt diskuteras. Det finns vissa som gärna hade sett att Vetenskap och Folkbildning hade fått sin yttrandefrihet begränsad; det märker vi understundom på de reaktioner som vi får från våra meningsmotståndare rörande vårt arbete. Att kalla våra medlemmar "Hitlerjugend" eller jämföra dem med skadedjur som bör avlägsnas bara för att man inte gillar vår verksamhet är inte acceptabelt. Här gäller det att inte sjunka till samma låga nivå. Otidigheter ska bemötas med korrekta svar och lögnar med fakta.

Hot om våld ska polisanmälas. Ingen medlem ska behöva känna sig rädd när man representerar föreningen; här måste vi tydligt ta ställning för och stötta våra engagerade medlemmar så att de vågar fortsätta kämpa för det vi alla står för – ett vetenskapligt förhållningssätt, ett aktivt motarbetande av pseudovetenskap och kvacksalveri och en källkritisk blick. I yttrandefrihetens namn.

Drakes plåt

*En världsomseglare, ett misslyckat skämt och en ofrivillig konspiration – **Peter Olausson** beskriver en mindre känd episod i pseudovetenskapens historia.*

DRAKES PLÅT är inte tillnärmelsevis lika berömd som Piltdownmannen eller Kensingtonstenen. Men den kan lära oss en hel del om hur vetenskap bör utföras, hur den inte bör utföras, och inte minst hur folk som verkligen borde veta bättre kan luras, även av misstag och inte minst av sig själva.

Francis Drake var en engelsk sjöfarare, kapare (vilket inte ska förväxlas med pirat) och äventyrare som levde under 1500-talet. Han är mest känd för att han förde befäl på den andra världsomseglingen någonsin. Efter att 1577 ha lämnat England med fem fartyg, korsat Atlanten och seglat in i Stilla Havet¹ färdades man uppför kusten med det enda fartyget man vid det laget hade kvar. Under resans gång angrep man spanska bosättningar, hamnar och fartyg. Omsider nådde man Nordamerika.

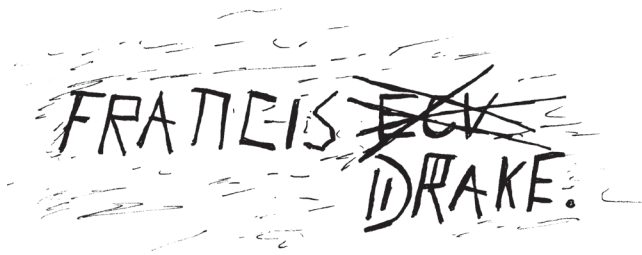

Illustration Daniel Bostedt

Den 17 juni 1579 lade *Golden Hind* till vid en strand i Kalifornien. Där stannade man en dryg månad för att se över fartyget och proviantera. Diskussionen om exakt vilken strand som fick det celebra besöket (i synnerhet har många vägrat att tro att Drake missade Golden Gate² och den stora San Franciscobukten) har fått bränsle av att anteckningarna var medvetet ottydliga eller direkt vilseledande, eftersom man inte ville läcka någon intressant information till fienden Spanien. Sedan länge råder någorlunda konsensus om att platsen var en vik norr om San Francisco som också fått heta just Drakes Bay. Bland annat har man där hittat porslinsfragment som härrör från expeditionen. Annars lämnade ju dåtidens resenärer sällan eller aldrig varaktiga spår.

Ett långt intressantare spår utgjordes av en plåt som expeditionen lämnade efter sig. Den beskrivs lite olika i olika skildringar men huvuddragen är klara. På en plåt av mässing eller bly ristade man in Drakes namn, ankomst-dagen, och konstaterandet att området "Nya Albion" (ef-

ter ett gammalt namn på England) i enlighet med lokalbefolkningens önskan hädanefter tillhörde den engelska kronan. Detta var för övrigt ett av de första brittiska anspråken i den nya världen. Och så satte man dit drottning Elizabeths porträtt i form av ett mynt, spikade upp plåten på en påle, och seglade iväg ut över Stilla Havet.

Några sekler gick. Kontinenten och Kalifornien koloniserades och började spela en betydelsefull roll. Plåten hade sedan mycket länge gått förlorad i tidens virvlar. Historiker kände till den via beskrivningarna, och flera av dem funderade då och då på om den fortfarande fanns någonstans.

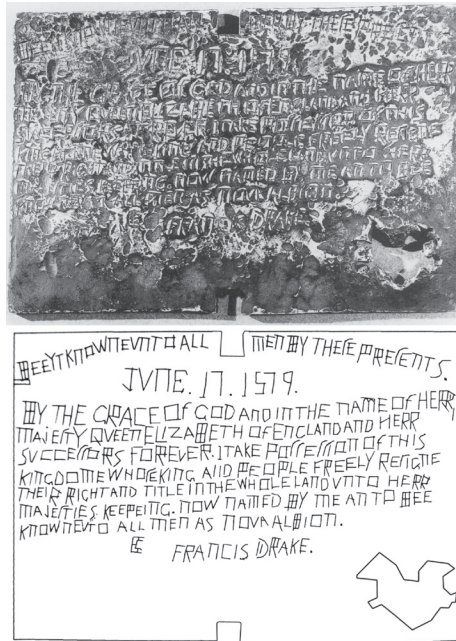
Och så en dag ...

FYNDET

En av världens sedan länge förlorade skatter verkar ha hittats!

HERBERT E. BOLTON (1937)

Om Boltons artikel inleds på ett för akademiska artiklar ovanligt sätt så kan det bero på att den började som ett tal, hållet den 6 april 1937, passande nog på Sir Francis Drake Hotel i San Francisco. Det kan också bero på att Bolton verkligen var oerhört glad över fyndet. Denne *distinguished professor* i historia hade i årtal efterlyst Drakes plåt och bett alla sina studenter att hålla ögonen öppna. När så en ung man ringde upp honom och berättade om ett fynd han gjort insåg Bolton omedelbart vad det var frågan om. Och nu så står han i talarstolen och visar upp superfyndet för imponerade och avundsjuka kolleger.

BEE IT KNOWNE VNTO ALL MEN BY THESE PRESENTS

IVNE.17.1579

BY THE GRACE OF GOD AND IN THE NAME OF HERR
 MAIESTY QVEEN ELIZABETH OF ENGLAND AND HERR
 SVCCCESSORS FOREVER I TAKE POSSESSION OF THIS
 KINGDOME WHOSE KING AND PEOPLE FREELY RESIGNE
 THEIR RIGHT AND TITLE IN THE WHOLE LAND VNTO HERR
 MAIESTIES KEEPEING NOW NAMED BY ME AN TO BEE
 KNOWNE VNTO ALL MEN AS NOVA ALBION.

G[.] FRANCIS DRAKE

(HÅL FÖR MYNTET)

Francis Drake, ca 1540–1596

Här är den! Återfunnen till slut, efter 357 år! Se, Drakes plåt — plåten av mässing! Kaliforniens främsta arkeologiska skatt!

Professorn måste ha insett att en reservation var på sin plats. Men på något sätt blev den istället ytterligare ett intygande av det fantastiska fyndets äkthet:

Antingen är plåten en avancerad förfalskning, genomförd av någon som noggrannt studerat Fletchers³ ord; eller så är den äkta, vilket jag tror, i vilket fall Fletcher gjorde en påfallande korrekt redogörelse för dess utseende och inskription. Mellan artefakten och ögonvitnesskildringen finns en spektakulär och övertygande harmoni som ingen förfalskning torde kunna uppnå.

Bolton hade övertygats om plåtens äkthet så fort han hör-

de talas om den. Direkt efteråt hade han erbjudit \$2500 för fyndet. När leveransen ändå dröjde blev Bolton påtagligt nervös. Med hjälp från Allen L. Chickering, ordförande för California Historical Society, och några bidragsgivare ökades insatsen till \$3500, motsvarande en läkares årslön (det ska poängteras att upphittaren inte hade propSAT på någon särskild ersättning över huvud taget). När Bolton och Chickering till slut fick plåten i sin ägo hade de redan investerat såväl pengar som trovärdighet i den; som representeranter för University of California och det historiska sällskapet hade de i praktiken gett sina tungt vägande ord på att den var äkta. Det bådade inte gott för den utförliga, neutrala kontroll av äktheten som borde ha gjorts först av allt.

PLÅTEN UNDERSÖKS

Den första kontroll som faktiskt gjordes bestod främst i att Bolton jämförde plåten med Fletchers kortfattade beskrivning, och som sagt fann att de stämde överens till punkt och pricka. Att plåten var mycket enkelt tillverkad, såväl beträffande hantverk som stavning, talade också för dess äkthet, menade han. En omständighet han för fram som nästan är betagande är fyndplatsen:

**Att plåten var
mycket enkelt
tillverkad, såväl
beträffande hant-
verk som stavning,
talade också för
dess äkthet,
menade Herbert
Bolton.**

Plåten hittades inte vid Drakes Bay utan några kilometer sydost om denna, intill själva San Francisco-bukten. Det talade för att den var äkta, menade Bolton, eftersom en förfalskare ju givetvis skulle ha placerat sitt verk vid Drakes Bay där praktiskt taget alla var överens om att Drake slagit läger. När det senare visade sig att plåten först hittats flera år tidigare vid Drakes Bay, men att den upphittaren senare slängt iväg den (och därmed gått miste om läkarlönen), så talade *även det* för äktheten, eftersom plåten ju ursprungligen legat vid den plats där praktiskt taget alla var överens om att Drake slagit läger.

En omständighet som enligt Bolton talade mot att plåten var en förfalskning var att den hypotetiske förfalskaren inte försökt att slå mynt av den. Varför skulle någon annars ha gjort sig besväret att tillverka en förfalskning?

Men givetvis ifrågasattes fyndet på riktigt. En som utmärkte sig var Reginald B. Haselden, expert på manuskript från perioden.

Varken professor Bolton eller herr Watson nämner något test som plåten har undergått, eller namnet på någon specialist som undersökt den, med undantag för "en erfaren sjökaptän som undersökte plåten [och] uttryckte åsikten att den kan ha skurits ut ur mässingsspåret för en lavett". (Huruvida den erfarna sjökaptänen någonsin sett en lavett från perioden nämns inte.)

REGINALD B. HASELDEN (1937)

Efter att så artigt som möjligt ha kritiserat Bolton och hans medförfattare för deras patetiska förarbete, eller vad man ska kalla det, ställer Haselden en lång rad frågor som

måste besvaras om man ska kunna bedöma äktheten, men som inte tagits upp i de beskrivningar som dittills publicerats.

Kan man ta reda på var och framför allt när mässingen var tillverkad? En metallurgisk analys av metallblandning och orenheter skulle kunna peka mot exempelvis 1500-talet eller 1900-talet.

Var plåten uthamrad (som den alltid var på 1500-talet) eller valsad (som den vanligtvis var på 1900-talet)?

Efter 350 år i det fria och/eller i jorden så bör metallen ha påverkats på sätt som kan och måste undersökas: Korrosion, erosion, patinering ... Liksom avlagringar i de många ojämnheter.

Även om materialet ger speciella förutsättningar så skulle det kunna vara intressant att jämföra formerna på bokstäverna och siffrorna med de som vi vet användes i 1500-talets England. En del av de senare hade inte varit besvärligare att hugga in än de som använts på plåten.

Är datumformatet "June 17 1579" tidstypiskt?

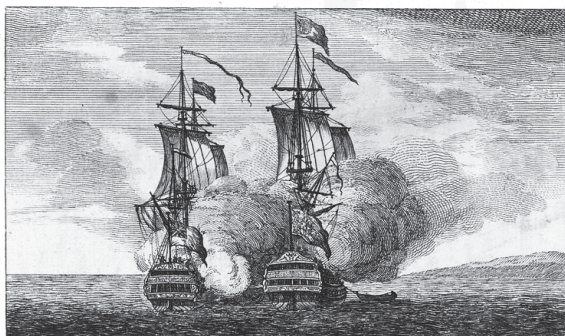
Även om stavningen var mycket friare på den tiden så noterar Haselden flera anomalier som ger ett egendomligt helhetsintryck. Ord som *England, queen* och *whole* stavades *Yngland, quene* och *hooll* i texter som man vet kommer från Drake. Vare sig det var han eller någon annan som utformade texten så satte skribenten svårstavade ord som *successors* och *possession*, men missade ett *d* i *and* och stavade fel på *her* tre gånger av tre möjliga.

Kritiken var besvärande. En kommitté sattes ihop för att se till att en metallurgisk undersökning gjordes. Kommittén utgjordes av Bolton, Chickering och två personer till. Även om minst hälften av dem var grovt jäviga så bor-

de väl det inte påverka den metallurg som de utsåg att utföra undersökningen?

Så småningom valdes dr Colin G. Fink: en av landets mest framstående experter på metallurgi, som gett ut en rad arbeten om antika metaller, konservering och restaurering av desamma, och inte minst arbeten om hur man avslöjar förfälskningar i genren. Han fick en beställning som inleddes med ett prisande av plåtens historiska värde och konstaterandet att den med största sannolikhet var äkta. Alla frågor besvarades av Bolton, som ju var övertygad om äktheten.

Hösten 1938, ett och ett halvt år efter Boltons glada kungörelse på Sir Francis Drake Hotel, presenterade Fink och en kollega sin analys. Slutsatsen fanns i titeln: *Drake's Plate of Brass Authenticated*. Efter att omsorgsfullt ha studerat metallens yta, struktur och beståndsdelar, bevarade avlagringar med mycket mer, så hade man till slut kommit fram till att plåten var äkta. Det som återstod av patinan hade formats under lång tid; mycket hade tydligen försvunnit i hårdhänt rengöring (som även, enligt metallurgerna, skulle ha gjort kanterna på bokstäverna skarpare), men patinans skyddande egenskaper bevisades av att plåten var i så gott skick efter 350 år. Avlagringarnas sammansättning bevisade utan tvekan ("unquestionable proof") att plåten legat på marken eller i jorden under lång tid. Därtill visade avlagringarnas sammansättningar att den under hela denna tid befunnit sig vid Drakes Bay. Metallen var förmodligen inte valsad utan uthamrad. De många föroreningarna i metallen talade också för en äldre tillverkning. Den spektroskopiska analysen hade tyvärr inte gett så glasklart resultat som man önskat. Men det

Sir Francis Drake engaging the Cacafuego, a rich Spanish Ship. 2. June 1595.

Francis Drake i sjöslag med spanskt fartyg.

kunde förklaras med att man tagit mycket små metallprover, och att intressanta spår av magnesium, bly, silver m.m. varierade från plats till plats i plåten, så som de gör i metall tillverkad med äldre tekniker ... Så på sätt och vis var osäkerheten ännu ett belägg för plåtens ålder.

I rapportens förord kommenterar Chickering att undersökningen dragit ut på tiden: "Trots ständiga påtryckningar och förslag valde kommittén att inte låta sig stressas utan först bestämma sig för vad som var rätt innan man fortsatte". Detta kan jämföras med att såväl han som Bolton redan i februari 1937 bestämt sig för att plåten var äkta.

Visserligen ifrågasattes rapporten. Andra metallurger invände att zinkhalten på 34–39 % var för hög för att mässingen skulle ha tillverkats på 1500-talet, men såpass låg att den var den olämplig för bruk i marina miljöer. Det påpekades att rapporten inte gick in på det kol som av någon anledning fanns i patinan. Några av dessa förklaring-

ar kändes mer fantasifulla än övertygande, som att små gropar som gjorts efter att texten hade hackats in hade kunnat komma från vidskepliga indianer som ”angripit” plåten med sina tomahawker, eller att bokstävernas skarpa kanter nog var ett resultat av den hårdhanta rengöringen. Märkligast av allt var att varken metallurger eller kommitté verkar ha reflekterat över möjligheten att texten var betydligt yngre än plåten.

Kritiken fick dock ingen särskild uppmärksamhet. Frågan ansågs i stort sett avgjord, såväl vetenskapligt som bland allmänheten.

Bara för att lura metallurgerna hade en förfalskare behövt leta reda på rätt malmer, smält dem och tillverkat mässing med samma metod som på Drakes tid [...] Efter att sedan ha format plåten och försett den med sin inskrift så skulle förfalskaren behövt applicera en patina som skulle klara alla test som kemister, geologer, mikroskopister, spektroskopister och röntgenexperter använder för att ta reda på om en patina långsamt skapats av väder och vind under hundratals år eller är konstgjord. Allt detta verkar vara för mycket för en eller två små hjärnor.

LEDARE I *THE SAN FRANCISCO CHRONICLE* (1938)

Det är sällan man ser arkeologiska dateringar tas upp på ledarplats. Men Drakes plåt var inte vilket fynd som helst. USA:s moderna historia är ju relativt ung, Kaliforniens än mer så, och fysiska spår från 1500-talet av de blivande kolonialherrarna är lätt räknade. Nu hade man fått en klenod med lokal koppling som saknade sin like i landet. Plåten fick närmast status som riksregalie. Den nämndes i alla

skol- och historieböcker, kopior såldes som souvenirer, och en särskilt fin replik överlämnades som officiell gåva från delstaten Kalifornien när Elizabeths successor Elizabeth II kröntes 1953. Originalen visades stolt upp vid högtidliga tillfällen och förvarades annars på Bancroft Library i Berkeley. Den fina historien om de två fynden berättades om och om igen: chauffören som först hittade den ovärderliga plåten men slängde bort den, och den fattige butiksassistenten som därefter fann den och belönades rikligt, vilket förresten gjorde att han fick råd att gifta sig.

PLÅTEN UNDERSÖKS PÅ NYTT

Men då och då luftades gliringar, misstankar och rena avfärdanden, i konversationer, brev, artiklar och tal. Det var som om kritikerna aldrig riktigt ville ge med sig.

Ett tyngre inlägg kom 1974 då Samuel E. Morison gav ut *The European Discovery of America*. I två detaljerade men lättlästa volymer redogjorde han för en lång rad upptäcktsresande, givetvis även Drake. Efter att ha studerat frågan ingående och tagit del av Haseldens omfattande men opublicerade korrespondens med flera experter hade han ingenting till övers för plåten: den var ett falsarium, punkt slut. Det bevisades framför allt av språket (och "om du gräver upp en grekisk urna som står på en telefonkatalog behöver man inte diskutera saken"), men även av mässingens zinkhalt och det faktum att den förste upphittaren fann plåten på markens yta när den borde ha legat en god bit ner i densamma. Morison tog även upp Boltons långa affär med plåten före fyndet, när han i årtal efterlyst den: "Alla som känner till studentikos humor skulle se det som en inbjudan till ett 'spex'."

Morison var något så ovanligt som en historiker som var både ansedd och populär. Hans böcker sålde i stora upplagor, inte minst *The European Discovery*, samtidigt som de lästes med respekt av kolleger. När han inte bara ifrågasatte utan kategoriskt avfärdade en prisad skatt som fejk kunde det inte ignoreras. Samtidigt närmade sig fyrahundraårsminnet av Drakes strandhugg. Skulle man visa upp plåten eller inte? Båda alternativen var omöjliga så länge frågan om dess äkthet inte avgjorts en gång för alla. Bancroft Library tog initiativet till en ny, bred och tvärvetenskaplig undersökning, med modern teknik och vetenskap i ryggen.

Resultatet kungjordes 1977. Den metallurgiska undersökningen⁴ räckte för att fälla ett avgörande. Man hade i stort sett fått samma rådata som erhållits 1938 men slutsatsen som drogs var den motsatta: zinkhalten och metallens renhet bevisade att plåten hade tillverkats långt efter 1500-talet. Den var dessutom utvalsd, inte hamrad. Vartill kom anakronismer i textanalys, stavningar osv.

Drakes plåt var en förfälskning. Historien var mycket genant för en rad inblandade: Kaliforniens universitet, biblioteket, det historiska sällskapet ... Många av dem hade nog helst sett att det hela glömts bort så fort som möjligt. Men plåten hade haft en så framträdande plats såpass länge att den hängde kvar i det allmänna medvetandet under lång tid. Många trodde på den för att de ville tro på den och var vana vid att tro på den, och de ville inte heller riktigt ge med sig. Det är talande att diskussionerna om plåtens äkthet ökade kraftigt i intensitet ju närmare man kom Kalifornien och San Francisco. Det är också talande att flera som argumenterade för plåtens äkthet

nämnde att Morison ju var en *easterner*, knuten till Harvard, Massachusetts. Liksom att när den stora 400-årsutställning om Drake och hans expedition öppnade 1979, utan plåten men med världens främsta experter i relevanta frågor på plats, så var det två frågor som undveks: exakt vilken strand som fick det celebra besöket och huruvida Drakes plåt var äkta. Där var känslorna för många och heta.

Efterhand glömdes plåten ändå bort, inte fort men långsamt. Och varje gång förfalskningen togs upp frågade man sig vem eller vilka som gjort den, och varför? Förmodligen utan att förvänta sig något definitivt svar.

SANNINGEN OM PLÅTEN

Det definitiva svaret kom 2002. Då publicerades en artikel vari plåtens ursprung utreddes så detaljerat som det rimligtvis var möjligt så långt efteråt. Alla invigda var sedan länge döda, och ingen av dem hade pratat mycket eller gärna om det hela. Men genom att lägga pussel och leta på rätt ställen kunde författarna visa hur förfalskningen gjorts, vilka som gjort den, och inte minst varför.

Som många andra akademiker var Herbert Bolton medlem i diverse organisationer och sammanslutningar av olika slag, från de vetenskapligt värdiga till de tämligen avslappnade. Bland de senare hittar vi E Clampus Vitus: ett "uråldrigt brödraskap", eller åtminstone muntert och lagom vanvördigt akademiskt sällskap som återbildats 1930 (dess äldre historia är högst osäker, vilken är en del av poängen). ECV samlade, och samlar än idag, många historiskt intresserade av rang från västra USA. En helt och hållet seriös aktivitet utgörs av att sätta upp informa-

tiva minnesskyltar på historiska byggnader. I övrigt ägnar man sig åt lärda men framför allt muntra sammankomster och inte så få practical jokes.

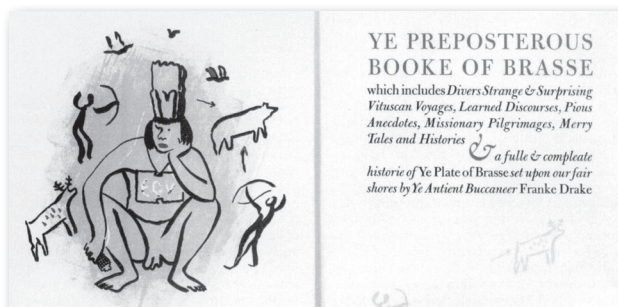
När turen hade kommit till att skoja med Bolton var skämtets utformning given. Så som han hade tjatat om den där plåten ... Några *Clampers* såg till att formulera en text utifrån den i dessa kretsar välkända beskrivningen, anskaffa en mässingsplåt från närmaste skrot, och hugga in den förra i den senare. För att plåten inte skulle se uppenbart ny ut ordnades snabbt och enkelt patinering medelst svärtande över eld, gnidande med jord och lite hamrande. Verket signerades på baksidan: Bokstäverna E C V målade med fluorescerande färg. Sedan lades plåten ut i närheten av Drakes Bay — och så väntade man ... Förr eller senare skulle någon hitta den, och sedan borde det inte ta lång tid innan den skulle hamna hos Bolton. Som givetvis skulle bli upprymd och berätta om sitt fynd ... Och så skulle man avslöja det vid ett passande tillfälle, skratta åt alltsammans och bjuda på en runda.

Hur skämtarna reagerade när Bolton hänfört kungjorde den fantastiska upptäckten förtäljer inte källorna; ingen av dem berättade om det efteråt. Munterheten över ett lyckat skämt torde ha gått över snabbt och fullständigt när man insåg att inte bara Bolton tog fyndet på största allvar, utan att han även fått andra att tro på det. Innan man visste ordet av hade plåten blivit en stor nyhet. En rad respektabla kolleger, som man inte alls hade tänkt sig skulle blandas in, talade sig varma för äktheten hos en plåt som inte bara var en förfalskning, utan en illa gjord förfalskning som inte var tänkt att lura någon en längre stund. Några av dem hade dessutom bidragit till hittelönen. Det

passande tillfället att avslöja skämtet kom aldrig. Om plåtmakarna trädde fram nu skulle de inte bara genera Bolton, Chickering och andra, utan även universitetet, California Historical Society, E Clampus Vitus, och inte minst sig själva. Anseenden och karriärer stod på spel. Hur skulle de kunna avslöja plåten på ett värdigt sätt?

När de inte kunde tala rent ut försökte de istället att väcka misstankar. Ifrågasättanden av plåtens äkthet började cirkulera direkt efter Boltons framträdande på Drake Hotel. Bara några veckor efteråt tillverkades en ny plåt av mässing, öppet och ogenerat, med en text där miwokernas hövding berättar att han lurats av Francis Drake och "DO NOW REVOKE SAID GRANT ON GROVND OF DECEIT, FRAVD, AND FAILVRE TO OCCVPY SAID DOMAIN, DONE IN THE PRESENCE OF E CLAMPVS VITVS". Texten högg in av V. L. VanderHoof, en ansedd paleontolog, geolog, och medlem av ECV.

Det mest ambitiösa försöket att indirekt avslöja plåten var en liten bok som ECV gav ut 1937. De hade tidigare gett ut böcker där olika aspekter av sällskapetets stolta och påhittade historia beskrevs, samtidigt som de i typiskt studentikos stil drev med sig själva och andra så mycket de kunde. *Ye Preposterous Booke of Brasse* kunde läsas som en sådan bok, där fokus låg på en plåt av mässing som Francis Drake lämnat efter sig. Den kunde också läsas som en samling tips och instruktioner för hur äktheten hos Boltons plåt skulle kunna prövas. Som att metaller som är i kontakt med varandra kan "färga av sig", vilket borde ha gett mätbar påverkan av mässingen där silvermyntet eller åtminstone järnspikarna suttit — det vore något för en

*På bokens titelsida ser man miwokernas hövding med plåten.
Bokstäverna E C V syns tydligt.*

metallurg att undersöka. Eller att plåtens yta inte såg ut som om den legat ostörd i jorden, utan snarare som om den "hade bankats på med den rundade delen av en kulhammare" — det vore ju lätt att utföra den proceduren på en likadan plåt och jämföra. Den tydligaste ledtråden av alla var ändå tipset att ultraviolett ljus skulle bringa fram bokstäverna E C V på plåtens baksida ... Boken skickades till Bolton och flera andra som hade med plåten att göra. Responsen var obefintlig.

Även om de övertydliga ledtrådarna i *Booke of Brasse* inte fått avsedd effekt så tänkte de ansvariga förmodligen att det hela naturligtvis inte kunde hålla hur länge som helst. Även om plåten lurat oväntat många som sannerligen borde veta bättre så skulle den ju så småningom underkastas en metallurgisk analys. Då, om inte förr, skulle det hela avslöjas ...

Så kom hösten 1938 och resultatet av den metallurgiska analysen, vars högst ansedda och respektabla utförare inlygde att plåten var äkta. Vad skulle man göra nu?

Ären gick. Då och då nämnde man plåten och ifrågasatte äktheten, i olika grader; gliringar, misstankar och rena avfärdanden. Så småningom började nyckelpersoner att dö bort, såväl "troende" som "invigda". Trots att priset för ett avslöjande sjönk så fann 2002 års grävare bara att ett enda allvarligt försök gjorts att berätta sanningen (1954, året efter professor Boltons död), men den bekännelsen publicerades aldrig.

Plåten finns än idag på Bancroft Library. Den var utställd fram till 2005, sedan dess är den magasinerad. Först på 1990-talet letade man efter, och fann, spår av fluorescerande färg på dess baksida; det var återstoden av "konstnärernas" signatur E C V.

PENGAR, PRESTIGE MED MERA

Drakes plåt lär oss hur lättlurade experter kan vara när de bestämt sig i förväg. Men det visste vi förhoppningsvis redan. En intressantare lärdom har med motiven bakom osanningar att göra.

Drakes plåt började som ett skämt som togs på oväntat stort allvar. Andra episoder som kan ha börjat som ett skämt eller en lek är det "spökprat" som systrarna Fox uppfann 1848 vilket gav upphov till spiritismen, och "älvorna från Cottingley" som självaste Conan Doyle trodde på. Det har föreslagits att Piltdownmannen började som ett skämt⁵, och även om den senaste forskningen⁶ pekar mot ett annat håll så hade världens mest (ö)kända paleontologiska förfalskning förvisso *kunnat* vara en lustifikation som sparat ur. Och går vi från pseudovetenskapliga klassiker till dagens brus av vanföreställningar så kan vi konstatera att en god andel av alla myter och skrönor som

delas på sociala medier började på skojsajter. (Sådana drivs visserligen inte alltid av oegennyttiga skäl, men motivet är åtminstone inte att förvilla.)

Varför förfalskar folk, fuskar och hittar på? Vare sig det gäller kvacksalveri, spökat eller pseudoarkeologiska förfalskningar är pengar den vanligaste förklaringen som föreslås, därefter prestige eller ära av ett eller annat slag. Men även om pengar och prestige är nog så starka drivkrafter, i sig själva eller i kombination med lathet och/eller insikten att ens älsklingsidé är i behov av mer stöd än verkligheten kan ge den, så finns det många andra anledningar till att folk hittar på saker. Den som antar att folk är enkelspåriga och lättförklarade kan lätt bli lurad när undantag inträffar.

Källor

- Edward Von der Porten, Raymond Aker, Robert W. Allen och James M. Spitze: "Who made Drake's plate of brass (Hint: It wasn't Francis Drake)", *California History* vol 81 (2002), nr 2 — huvudkälla för denna artikel
- Herbert E. Bolton, "Francis Drake's Plate of Brass", *California Historical Society Quarterly*, vol 16, nr 1
- Reginald B. Haselden, "Is the Drake Plate of Brass Genuine?", *California Historical Society Quarterly* (september 1937), vol 16, nr 3
- Colin G. Fink och E. P. Polushkin, *Drake's Plate of Brass Authenticated* (California Historical Society 1938)
- "Drake's Plate of Brass Passes Cross-Examination", ledare i *San Francisco Chronicle*, 7 december 1938

Samel E. Morison, *The European Discovery of America* (Oxford University Press 1986), sid 713–716

“Drake Plaque”, *San Francisco Chronicle*, 11 oktober 1974

Wikipedia: Drake's Plate of Brass

Noter

1. Drakes expedition seglade med största säkerhet från Atlanten till Stilla havet via de komplicerade passagera norr om Kap Horn, snarare än att runda den farliga och vid den tiden okända udden. Beteckningen ”Drakes sund” om farvatten mellan Sydamerika och Antarktis är av senare datum.
2. Ingen anakronism: Golden Gate är sundet, som gett namn åt Golden Gate Bridge från 1937.
3. En av beskrivningarna av Drakes världsomsegling gavs ut 1628 av skeppsprästen Francis Fletcher.
4. Undersökningen 1977 genomfördes i Berkeley av Helen Michel och Frank Asaro. Senare samma år skulle de få några prover från den så kallade KT-gränsen att undersöka, något som så småningom ledde till teorin om asteroiden som gjorde slut på dinosaurierna, se Peter Olausson, ”Kosmiska katastrofer”, *Folkvett* 2015:4.
5. Stephen Jay Gould, ”The Piltdown Conspiracy”, *Natural History Magazine* (augusti 1980) samt *Hen's Teeth and Horse's Toes* (W. W. Norton 1983)
6. De Groote et al, ”New genetic and morphological evidence suggests a single hoaxer created 'Piltdown man'”, Royal Society open science, augusti 2016

*Vetenskaplig skepticism,
sekulär humanism
och religion*

*Vetenskaplig skepticism, sekulär humanism, ateism och religion. **William Appelqvist** undersöker relationen mellan skeptikerrörelsen och religionen.*

FÖR MÄNNISKOR som är skolade i vetenskapliga metoder, med logiska resonemang baserade på evidensbaserade och kritiskt granskade fakta, är det uppenbart att dessa metodologiska kunskaper behövs som en motvikt gentemot den förvirring som finns i vårt samhälle kring många av de frågor som kan avgöras vetenskapligt. Inte minst är detta påtagligt inom alternativmedicinen där behandlingar som är baserade på pseudovetenskap riskerar att allvarligt skada patienter som använder verkningslösa eller ibland direkt livshotande behandlingar. Frågeställningar som dessa har den svenska skeptikerrörelsen arbetat med sedan föreningen grundades 1982. I Vetenskap och Folkbildnings stadgar står det att:

Föreningen Vetenskap och Folkbildning har till syfte att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga och ogrundade föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. En viktig del av den vetenskapliga folkbildningen är att klargöra vilka frågor som kan respektive inte kan avgöras med vetenskapliga metoder. Föreningen ansluter sig till den politiska demokratins principer. Föreningen är religiöst och partipolitiskt obunden.

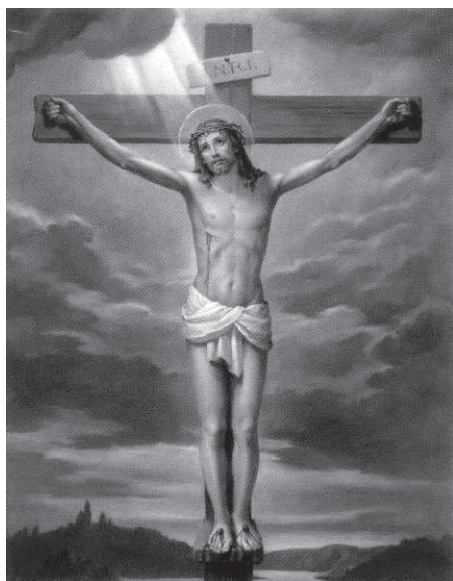
Denna artikel syftar till att göra just det som står i stadgarna, att diskutera vilka frågor som kan, respektive inte kan, avgöras vetenskapligt och i detta fall med en särskild tonvikt på hur Vetenskap och Folkbildning bör ställa sig till frågor som rör religion. Jag skriver mot bakgrund av de diskussioner som ibland förekommer i föreningens Facebookgrupp. I den har många kritiserat VoFs ställningstagande i frågan om religion. Det gav mig anledning att utveckla mina tankar vidare kring ämnet.

Till att börja med, Vetenskap och Folkbildning är en organisation som arbetar för vetenskap och kritiskt tänkande, inte en livs-åskådningsorganisation. Det heter att den är religiöst och politiskt obunden. Det

I föreningens Facebookgrupp har många kritiserat Vetenskap och Folkbildnings ställningstagande i frågan om religion.

senare upplever nog inte många medlemmar som ett problem, vi tvistar sällan kring vilket politiskt parti som bär på högst grad av vetenskaplighet. Däremot diskuteras det titt som tätt religiösa idéer och företeelser på ett sätt som framställer det som att det enda möjliga för en medlem i VoF är att vara ateist. Varför är det så? Jag har ett svar, och för att sätta det i sin kontext ska vi ta en titt på skeptikerrörelsens framväxt och uttryck utanför Sverige.

Internationellt sett är skeptikerrörelsen, som inte står för en ideologi utan för en *metod* för kritiskt tänkande – *vetenskaplig skepticism* – och humaniströrelsen inte sällan en och samma sak. Men det är inte det enda tänkbart rationella alternativet. När Vetenskap och Folkbildning grundades så tog man ställning till hur föreningen skulle betrakta religiös tro och kom fram till att många religiösa frågor (Finns gud? Har människan en odödlig själ?) inte kan avgöras vetenskapligt. VoFs förste ordförande, Sven Ove Hansson, har skrivit en artikel som berör detta i antologin *Fakta eller fantasier*. I denna artikel gör han en historisk exposé över skeptikerrörelsen och beskriver en konflikt kring huruvida skeptikerrörelsen enbart ska vara emot pseudovetenskap och ifall den också ska vara utpräglad ”anti-paranormal” i dess arbetsfält. Det sistnämnda handlar inte enbart om att kritisera medier som profiterar på människors välvilja (det gör ju vi i allra högsta grad inom VoF), utan att också betrakta icke-empiriska religionsfrågor som en fråga på skeptikerrörelsens bord. Mot bakgrund av detta skriver Hansson: ”Inför frågor som Guds existens och själens odödlighet gör de senare halt (de delar av skeptikerrörelsen som inte inlemmar religionskritik som en central del av verksamheten, min

Hur ska skeptikerrörelsen förhålla sig till religionen? Svaret är skiljer sig på olika håll.

notering). I sin gängse form kan dessa frågor inte avgöras av vetenskapen. En religiös tro som inte strider mot vetenskapen eller utger sig för att vara vetenskapligt grundad är inte pseudovetenskaplig”.

För att bättre förstå vari skillnaden ligger mellan Vetenskap och Folkbildnings vägval i frågan om religion gentemot grenar av den internationella skeptikerrörelsen är det fruktbart att se närmare på ett par metodologiska och filosofiska begrepp.

Den grund som både den svenska skeptikerrörelsen,

humaniströrelsen och den internationella skeptikerrörelsen har gemensamt är den *metodologiska naturalismen*. Metodologisk naturalism innebär att man bör leta efter naturliga snarare än övernaturliga förklaringar till fenomen i världen när man bedriver vetenskaplig forskning. Det innebär att övernaturliga agensförklaringar som hänvisar till mystiska krafter eller gudar utesluts som vetenskapliga förklaringar.¹ Bra exempel på sådana agensförklaringar är kreationism och kvantmedicin.² Dessa förklaringar har aldrig lett till några vetenskapliga framsteg. Snarare har förklaringar som dessa blivit så kallade "science blockers", förklaringar som kan ha följande argumentationsstruktur: "detta förstår vi inte, därför måste det ha varit gud", och de har därmed satt punkt för vidare vetenskapligt arbete. En skeptiker behöver inte ha svar på alla frågor, men ödmjukheten i att kunna säga att vi idag inte vet (hur en särskild fråga bör avgöras vetenskapligt, till exempel i fråga om medvetandets natur) men mycket väl kan komma att förstå det i framtiden. Den metodologiska naturalismen tillämpas också av djupt troende forskare inom olika vetenskapliga discipliner.

Att anse att den empiriskt konstaterbara verkligheten är det enda som finns brukar betecknas som *filosofisk naturalism eller ontologisk naturalism*.³ Denna form av naturalism är inte en metod, utan ett filosofiskt ställningstagande. Det är missvisande att säga att detta är den sekulära humanismens ståndpunkt, den gör utomvetenskapliga och metafysiska antaganden, men i dessa antaganden ingår inte tron på några gudar eller andliga verkligheter utanför universum. Vetenskap och Folkbildning står enade med humaniströrelsen i att vetenskaplig metod är den bästa

Richard Dawkins

metod vi har att tillgå för att förstå fenomen i världen, oavsett om detta är psykologi eller kvantfysik, men den är också religiöst obunden och det är upp till varje medlem att fritt välja metafysiska antaganden som inte går att verifiera empiriskt. *Ett annat sätt att säga samma sak är att vi är neutrala i frågor som inte kan avgöras vetenskapligt.* Den stora skillnaden mellan Humanisterna och Vetenskap och Folkbildning består i att det inte är förenligt att tro på gud och vara medlem i Humanisterna, men det är förenligt med att vara medlem i Vetenskap och Folkbildning.

En sekulär humanist är med nödvändighet skeptiker, men en skeptiker är inte nödvändigtvis sekulär humanist. Från denna öppenhet följer att vi har troende medlemmar, såväl som personer som ingår i både Vetenskap och Folkbildning och som är medlemmar i förbundet Humanisterna. Till den senare gruppen tillhör undertecknad.

I debatter mellan teister och ateister brukar begreppet evidens komma upp. Kanske hör man Richard Dawkins

Ingemar Hedenius

förnäma engelska dialekt i bakhuvudet utropa "Where is the evidence?".

Talet om evidens i detta sammanhang är förvirrande, därför att den typ av evidens som åberopas inte är goda skäl utan just vetenskaplig evidens. Frågan faller på att vetenskaplig evidens bara kan finnas, enligt dess gängse formulering enligt epistemologiska ramar, *inom frågor som kan avgöras och utforskas vetenskapligt*. Så om guds existens nu inte kan avgöras vetenskapligt så är frågan felställd.

Det går inte att bevisa guds existens men inte heller hans icke-existens. Det går givetvis att hävda att en livsåskådning endast ska bestå av den kunskap som räcks oss via den vetenskapliga metoden (ibland kallas detta synsätt *scientism*), men det hävdar *inte* sekulära humanister. Det är emellertid vanligt att utomstående tillskriver dem detta synsätt, men det är en felaktig beskyllning. Inom humanismen tillämpas istället den intellektuella moralens maxim (IMM) som formulerades av Uppsalafilosofen Ingemar Hedenius. Enligt denna hävdar Hedenius, som också var med och grundade det svenska förbundet Humanisterna, att vi bör tro på det som det finns goda skäl att tro på (tro i denna mening likställs med försanthållande).⁴

Så om livsåskådningsfrågor inte kan avgöras med hjälp av den vetenskapliga metoden, vad är det som gör att människor intar olika positioner? Att vetenskapsmän som är anhängare av en religion samtidigt är helt ense med vår tids mest framträdande ateistiska (notera att ateist här inte likställs med sekulär humanist) debattörer i vetenskapliga frågor tycker jag tyder på att det inte handlar om förståelsen av vetenskaplig evidens. Snarare handlar valet om livsåskådning ofta i att väga argument och skäl för en hållning, samt om rent personliga och subjektiva upplevelser. Exempel kan vara den känsla av frid en person kan få när hen ber, vilket kan leda till att man tolkar denna upplevelse som ett argument för att tro på gud (även kallat argument från religiös erfarenhet). Eller ställningstagandet att allt det lidande som finns i världen är oförenligt med tro på en gud, vilket tolkas som ett rationellt och existentiellt argument för att inte tro på en gud. Det är också såklart möjligt att betrakta vetenskapliga resultat som ett stöd för

sin livsåskådning, men då är det bra att vara medveten om att resultaten i fråga inte avgör metafysiska frågor utan ses som ett personligt och rationellt skäl för att den ena eller den andra livsåskådningen är mer rimlig.

För de flesta religiösa människor är tron på en gud inte en vetenskaplig fråga och de ser definitivt inte på sin religiösa tro som en vetenskaplig hypotes som Dawkins vill framställa det som. Särskilt inte i de samfund som har påverkats av den moderna teologin och historisk kritisk bibelforskning. Det är vanlig att, om man ens vill tala om rationalitet i en religiös kontext, man betraktar det som olika slags rationalitet inom religion och vetenskap. Inom religionsfilosofin finns lite olika förklaringsmodeller för relationen mellan naturvetenskap och religion, och många framhåller vikten av att se religiösa frågor som frågor av en annan epistemisk karaktär än hos de naturvetenskapliga frågorna. En hållning är till exempel den som är formulerad av evolutionsbiologen Stephen Jay Gould, NOMA. Det står för Non Overlapping Magisteria och menar att det inte behöver finnas en konflikt mellan vetenskap och religion, om de intar var sitt fält. NOMA är emellertid inte den enda möjliga vägen för en troende forskare att inta om hen vill sluta fred med vetenskapen. De andra synsätten som inte presenteras här finns i boken skriven av Mikael Stenmark, se "vidare läsning" listan längst ner i artikeln.

Någonting som försvårar debatten mellan en del religiösa företrädare och en del ateister är att man ofta inte är ense om vad man är oense om. Religionshistorikern David Thurfjell hänvisar till SOM-undersökningen om hur religiösa svenskar betraktar sin tro på gud. En spännande sak

är att man får fram olika svar på frågan om gud beroende på om man frågar "tror du på gud?" eller "tror du att gud finns?". Siffran som tror att gud "finns" är relativt låg (ca 20 %) i jämförelse med siffran av hur många som "tror på gud" (ca 40 %). De som hyste en övertygelse om att gud inte finns var också runt 20 %, alltså lika många som de som tror att det finns en gud som också är en övernaturlig agent.⁵ I judisk kristen kontext kan tron på gud uppfattas som att ha tillit till ett mysterium, och behöver inte ens inbegripa att man gör ett antagande om att gud därmed är transcendent eller övernaturlig. Man tänker sig att gud är immanent, i världen, utan att mena att gud därmed ska ge prov på någon mätbar effekt (evidens) eller "lämna fotspår" efter sig. Grunden för detta är att enligt många troende ska gud inte uppfattas som ett objekt i världen, utan snarare som en relation som påverkar hur du ser på allt i världen. Teologer som gett uttryck för denna hållning är bland annat den tidigare ärkebiskopen KG Hammar. Hur skulle en vetenskaplig undersökning se ut som utredde sanningshalten i sådana påståenden? Var finns en institution som försöker bevisa eller motbevisa guds existens utifrån ett naturvetenskapligt synsätt? Mig veterligen ingens och i den mån personer som Richard Dawkins betraktar religiös tro som en vetenskaplig hypotes är han mer av en teolog än en biolog och äg-

Man får fram olika svar på frågan om gud beroende på om man frågar "tror du på gud?" eller "tror du att gud finns?".

nar sig då åt helt andra frågor än rent vetenskapliga. Det är synd, för han har med kraft visat sig vara en brilliant biolog och enligt mig och många andra en av de skarpaste i världen på att förklara evolutionsteorin och annan vetenskap till allmänheten.

Det finns också teologer som tänker enligt detta synsätt, vi har till exempel den brittiske filosofen Richard Swinburne som menar att de klassiska gudsbevisen, nämligen de teleologiska, kosmologiska och ontologiska gud-sargumenten bör förstås som universellt övertygande propositioner av närmast vetenskaplig karaktär.⁶ Det är inte förvånande att ateister som har detta synsätt på gudstro som en vetenskaplig hypotes också ofta debatterar med teologer som har detta vetenskapsformade synsätt på religion. De förstår varandra eftersom de till exempel delar synen på att någonting antingen finns eller inte finns. Antingen så finns gud, eller så gör hen det inte. Att fråga en liberal biskop i Svenska kyrkan samma fråga ger ofta ett mer diffust och invecklat svar.

I den svenska livsåskådningsdebatten har Christer Sturmark skrivit en synnerligen läsvärd bok: "Upplysning i det 21: a århundradet". I ett av sina kapitel skriver han om studier som söker att mäta effekterna av bön. Vi som vill främja kritiskt tänkande har ett givet uppdrag när någon säger sig ha varit med om någonting övernaturligt som till exempel mirakler och helanden av sjukdomstillstånd. Många troende fäster dock ingen vikt vid huruvida bön har empiriskt mätbara effekter, utan betraktar bön som något som ger dem en känsla av kontakt med det transcendenta, tröst och livsmening. Vad som händer i deras hjärnor när de ber och mediterar går att undersöka

vetenskapligt och detta forskningsfält brukar benämnas som "*neuroteologi*". Det är svårt att se hur sådana studier skulle kunna avgöra sanningshalten i de religiösa utsagor försöksdeltagarna gör efter att ha deltagit i studien. Det är lätt att begå ett tankefel här. Jag upprepar: bara för att vi vet hur en sak uttrycks i hjärnan (genom till exempel fMRI) så innebär det inte att det säger någonting om de specifika sanningsanspråken som en religiös person gör efter att ha varit med om en vetenskapligt mätbar upplevelse. En synnerligen kunnig person inom detta fält är en tidigare ordförande i VoF, professor Dan Larhammar. Vid en föreläsning som han höll för förbundet Humanisterna nämnde Larhammar den amerikanske evolutionspsykologen Justin L. Barrett som förstår religiösa upplevelser som biologiska fenomen, men som själv väljer att tolka dessa rön som något som styrker hans gudstro.⁷ Det innebär inte att det är en rationell tolkning, men det är en möjlig tolkning som går utanför men inte mot vetenskapen i fråga.

Det finns också exempel på kända personer inom skeptikerrörelsen som fäster en stor vikt vid vad de benämner som andliga upplevelser, men som själva är ateister. För att nämna två: neurovetaren Sam Harris⁸ och psykologi och medvetandeforskaren Susan Blackmore.⁹ Det är inte i de vetenskapliga frågorna de är oense med troende forskare, utan i hur de tolkar de erfarenheter som de gör. Och därmed får detta tjäna som ytterligare ett exempel på att konflikten inte nödvändigtvis ligger mellan vetenskap och religion, utan på ett filosofiskt plan mellan olika livsåskådningar och deras helhetssyn på tillvaron.

Till sist är det värt att understryka att det inte föreligger någon som helst konflikt mellan VoF och förbundet

Humanisterna. Det borde det emellertid inte göra mellan VoF och religiösa samfund som inte ägnar sig åt pseudovetenskap heller, och det är viktigt att inför framtiden bygga broar. Det florerar mycket pseudovetenskap inom religiösa samfund, och vilka skulle vara bättre lämpade att bemöta det än personer som själva är aktivt religiösa och ägnar sig åt vetenskaplig skepticism i kombination?

Läs mer

Stenmark, Mikael, *How to Relate Science and Religion. A Multidimensional Model*, Springer 2004

Sturmark, Christer, *Upplysning i det 21:a århundradet*, Fri Tanke 2015

Thurfjell, David, *Det gudlösa folket : de postkristna svenskarna och religionen*, Molin Sorgenfrei Förlag 2015

Noter

1. Philosophy in the Defence of Science, Hansson, Sven Ove. THEORIA, 2011, 77, 1–3
2. Naturalism, Evidence and Creationism: The Case of Philip Johnson. Pennock, Robert. T. Biology and Philosophy 11: 543–559, 1996. © 1996 Kluwer Academic Publishers.
3. Philosophy in the Defence of Science, Hansson, Sven Ove. THEORIA, 2011, 77, 1–3
4. Bergström, Lars. Tankegångar. Thales förlag 2011. Sid 84.
5. <http://www.humanisterna.se/video/arvet-fran-upplysningen-religion-och-religionskritik-i-sverige/>
6. Mer om dessa teologers synsätt på rationalitet finns att läsa om i professor Mikael Stenmarks doktorsavhandling.
7. <http://www.humanisterna.se/video/dan-larhammar-gud-i-hjarnan/>
8. <https://www.samharris.org/blog/item/a-plea-for-spirituality>
9. <http://www.susanblackmore.co.uk/Chapters/Neurotheology/Zen.htm>

Elektroosmos

Anders Nilsson och **Hanno Essén** tar en närmare titt på ny teknik som verkar vara för bra för att vara sann.

DEN 24:E MAJ 2016 sändes ett inslag i TV 4 av "Äntligen hemma" med Martin Timell som programledare där en teknik för att dränera hus utan att gräva presenteras. Tekniken får anses som revolutionerande eftersom den bryter mot etablerad kunskap och traditionella sätt att dränera hus.

Tekniken bygger på att elektriska pulser skickas in i ett material och att detta får vatten att vandra ut ur materialet.

Att kemiska ämnen vandrar i elektriska fält är känt sedan länge och något som utnyttjas bland annat i analysinstrument där kemiska ämnen färdas olika snabbt i ett medium beroende på deras fysiska form och laddning. Till exempel analyserar man DNA på detta sätt.

Denna effekt finns även på rent vatten och man kan

få vatten att vandra genom jord även om några praktiska applikationer inte har visat sig lönsamma (1) .

Vi ser några problem med tekniken trots detta.

Tekniken förutsätter att det går att få ett spänningsfält över en vägg i betong för att sedan få vattenmolekyler att vandra i fältet. I de exempel som har presenterats ser det inte riktigt ut på detta sätt, en ensam rad med anoder kopplas till ett jordspett utanför väggen. Detta omöjliggör inte tekniken men när företaget hänvisar till en forskningsrapport från amerikanska militären (2) som använder anoder och katoder i ett ruttmönster med 2,5cm i sida på vardera sida vägg kan man ställa sig frågan hur det är tänkt att fungera.

Energiförbrukningen är orimligt liten. För den kostnad som anges på cirka 100kr per år får man ingenting. Det motsvarar en förbrukning på 5 watt dvs. vad en kontrollbrosa kan tänkas dra om den inte används aktivt. Vilken elektronikapparat som helst hemma drar mer än så i standby-läge.

Det är naturkrafter vi talar om. Har man problem med att fukt tränger in genom väggarna är det för att det finns kapillära krafter som suger in fukten. Att man skulle hålla borta den floden i all evighet med denna teknik är tveksamt i vår mening. Vi hade velat se trovärdiga av varandra oberoende tester på det först.

Kort sagt verkar denna lösning, även om den hade fungerat, mer komplicerad och i längden dyrare än att gräva om dräneringen.

Hela problematiken uppkommer eftersom vi vill använda byggnader på ett sätt som de inte är gjorda för. Man gjöt inte källargolv på kapillärbrytande skikt förr och fukt

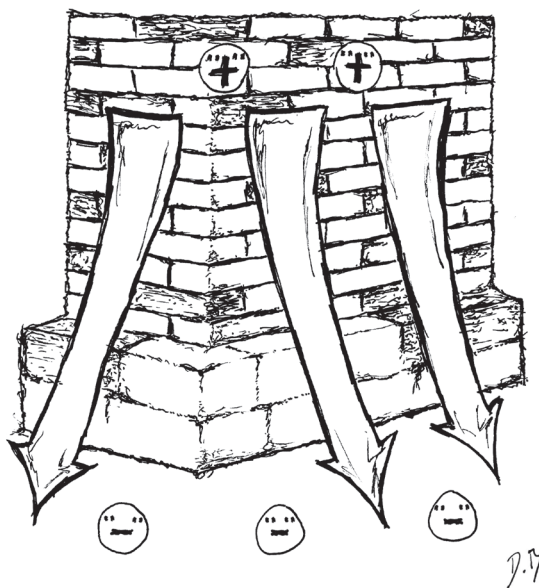

Illustration Daniel Bostedt

kommer att komma upp ur golv och genom väggar hur man än gör. Då kan man inte inreda gillestuga i källaren, det kommer att bli problem helt enkelt. Man kan välja på stengolv eller naken betong. Väljer man att regla upp väggar och inreda sin källare kommer det att lukta unket och möjligt av en orsak. Det enda som skulle fungera är att lägga in golvvärme i källaren och ha den på året runt, det driver ut fukten ur golvet och dränera om så att det inte kommer in mer fukt i väggarna. (Det tar dock flera år för väggarna att torka upp)

Angående den rapport (3) som det hänvisas till som

bevis för teknikens förträfflighet och som åker snålskjuts på namnet Chalmers så tvivlar vi på att det tog mer än ett par timmar att skriva den rapporten. Den innehåller ingen analys att tala om avseende teknik och teori. Särskilt påfallande är meningen "Vi vet inte rent fysikaliskt hur det fungerar..." och börjar prata om upphävande av kapillärkraften. Att upphäva kapillärkraften kräver en spänning mellan anod och katod på 100000 volt per meter (4). Det låter inte som någonting man vill ha i rabatten och som för övrigt inte kostar någon hundralapp per år i strömförbrukning.

Vi vet inget om vem som installerade Arids system eller mätproberna för fukt eller hur det gick till överhuvudtaget. Väldigt lite av de experimentella förutsättningarna är beskrivna. Instrumenten är dock bekanta och där kan vi se problem med rapporten. Mättekniken bygger på att man installerar mätprober i ett borrarat hål i betongen, mätproben mäter sedan temperatur och luftfuktighet i hålet i jämvikt mot fukten i betongen. Det är av yttersta vikt att hålen är lufttäta mot rumsluften annars blir det luftfuktigheten i rumsluften man mäter istället för fukten i betongen. Syftet är att proben skall mäta luftfuktigheten i ett borrarat hål och då bara mäta fukt från betongen. Är inte hålet tätat korrekt mot rumsluften blir det torrare värden med tiden, precis som i rapporten. Har mätutrustningen lämnats där i tolv veckor utan kontroll av om hålen är lufttäta vet man inte vad som kan ha hänt. Just systemet som användes för fuktmätning i rapporten är inte certifierat för fuktmätning i betong enligt branschstandarden RBK (5).

Att torka ut en betongvägg på sex veckor med denna

teknik vore inget annat än ett mirakel i vår mening, särskilt jämfört med de tekniker som finns idag för att torka ut vattenskador.

Ytterligare en sak som är bestickande i rapporten är användandet av induktiv mätning. Detta är en mätteknik som bygger på ett byggnadsmaterials elektriska konduktivitet. Ju mer vatten ett byggnadsmaterial innehåller desto mer elektriskt ledande blir materialet. Då har man avslöjat att man har väldigt grundna kunskaper om fuktmätning vilket gör att man kan ifrågasätta författarens kompetens inom området. En induktiv mätare har en skala från 0 till 100% och ger således endast relativa värden. Det enda man kan använda induktiv mätning till är att avgränsa utbredningen av fuktskador. Om de har varit noga med att mäta på exakt samma punkt hela tiden gör de det hela mindre horribelt fel men det är onödigt när man har borrhälsmätning.

Sammantaget måste användandet av tekniken som den presenteras avfärdas som ren humbug. Skulle tekniken faktiskt fungera bör man snarare fundera på hur den i så fall påverkar betongen, sänker man pH om man forslar bort kalciumjoner med vittring av betongen som följd? 🐛

Referenser

1. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Elektroosmos>
2. http://acwc.sdp.sirsi.net/client/en_US/search/asset/1002425
3. <http://arid.se/wp-content/uploads/2016/04/Rapport-SV.-Topasgatan-84-Chalmers.pdf>
4. http://www1.lsbu.ac.uk/water/magnetic_electric_effects.html
5. http://www.rbk.nu/ladda-ner--bestall/fuktmatningsmanual_36

Kritiskt tänkande, normkritik och HBTQ+

Vad innebär normkritik och HBTQ+, och hur bör detta relateras till kritiskt tänkande? Det visar sig finnas stora likheter mellan den snedvridna bild som många har av sexuella kategorier och de snedvridna urval som ofta spelar en viktig roll i ovetenskapligt och pseudovetenskapligt tänkande. **Xzenu Cronström Beskow** reder ut begreppen.

OM DU FRÅGAR FYRA OLIKA personer om hur de ser på homosexualitet så finns det god chans att du får minst fem olika svar. Samma sak gäller även om du i stället frågar dem om hur de ser på heterosexuallitet, sadomasochism, asexualitet, eller någon annan variation av mänsklig sexualitet. Det finns också god chans att minst två av de olika svar du får blir framförda med stor övertygelse om att just dessa svar är de enda rätta. Att varje enskild person som inte har exakt samma perspektiv som den som framfört

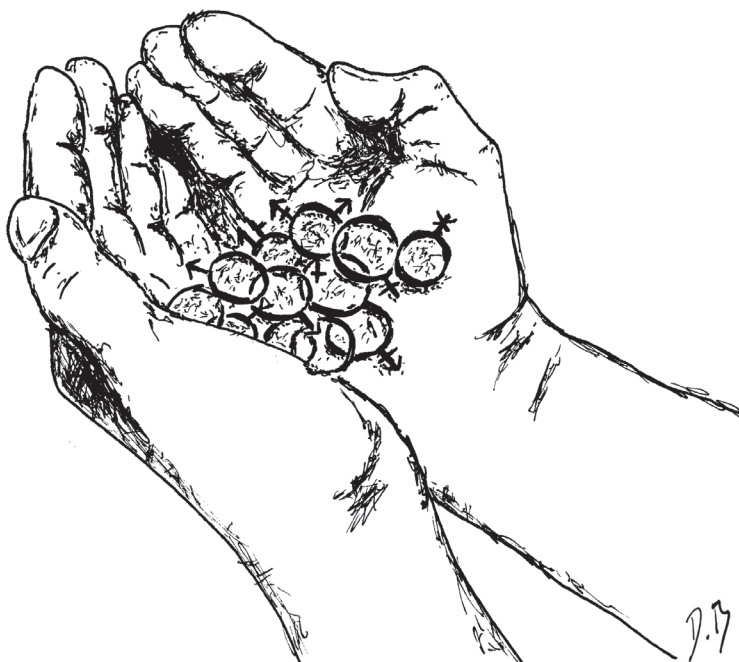

Illustration Daniel Bostedt

det aktuella svaret i bästa fall missledd och okunnig, i värsta fall ondskefull. Normer för sexualitet och könstillhörighet är mycket omtvistade i vårt samhälle.

NORMER OCH NORMKRITIK

Varje samhälle är full av sociala normer för hur vi människor förväntas betrakta varandra och vår tillvaro. Vissa beteenden anses vara rätt medan andra anses vara fel. Vissa beteenden anses vara normala och förväntade medan andra anses vara onormala och anmärkningsvärda. Vissa sätt att dela in människor eller fenomen i olika kate-

gorier anses vara självklara medan andra anses vara underliga. För att en social norm ska kunna vara bra måste den göra tydlig åtskillnad mellan dessa typer av uppdelningar. Tyvärr är det lätt hänt att blanda ihop idéer om vad som är rimligt eller moraliskt önskvärt med bedömningar av hur pass vanligt ett visst beteende eller en viss kategorisering är. Detta händer särskilt lätt när en norm är underförstådd och outtalad, så att de som bygger sitt resonemang på den inte ens är medvetna om att de gör detta.

En norm kan ha många olika fördelar och nackdelar, både för hur vi ser på tillvaron och för hur vi behandlar varandra. För att kunna veta vilka normer vi behöver ta till oss, förkasta eller modifiera behöver vi först vara medvetna om normerna. Synliggöra dem, föra upp dem till ytan. Att synliggöra och problematisera sociala normer kallas ibland för normkritik. Ordet "kritik" i normkritik" bör tolkas som kritik i betydelsen "kritiskt tänkande", inte kritik i betydelsen "allmänt negativ attityd". Vettig normkritik handlar inte om någon slags normlöshet. Inte heller handlar det om att godtyckligt stämpla vissa normer som bra och vissa andra som dåliga. I stället handlar det om att genom synliggörande och kritiskt tänkande försöka bidra till att så bra normer som möjligt utvecklas och slår rot, medan sämre normer vittrar bort i kraft av att de inte tål att bli kritiskt granskade. Vissa normer faller på sin egen orimlighet så fort vi blir medvetna om dem. När vi inte längre okritiskt accepterar dem utifrån premissen att "så är det, för det vet man".

Att synliggöra och analysera normer görs med fördel på flera nivåer. Visserligen är enkla lösningar och enkla analyser är enklare att tänka och enklare att kommunicera

till våra medmänniskor, men dessa fördelar behöver vägas mot nackdelarna med att överförenkla och mot fördelarna med att tänka ett steg längre. I slutändan behövs det dels en bra balans mellan dessa behov, dels en medvetenhet om vilka avgränsningar som görs. Att utan närmare analys acceptera en eller annan norm är ofta nödvändigt för att diskussionen ska komma någon vart, men då behöver man ändå vara medveten om att man gör denna avgränsning.

Som ett exempel på hur det kan behövas flera nivåer, tänk dig en situation där någon vill diskutera sjukdomsstämpling av sexualitet. Diskussionen rör dels huruvida vissa sexuella läggningar bör betraktas som sjukdomar, dels varför och på vilka villkor de i så fall bör betraktas på detta sätt. Då kan det till en början kännas rimligt att börja med den klassiska frågan "bör homosexualitet ses som en sjukdom?". Men oavsett vad diskussionsdeltagarna svarar på den frågan så bygger själva frågan på en underförstådd norm: att heterosexualitet är det normala och självklara, medan homosexualitet är avvikelser som diskuterar huruvida den är sjuk eller inte.

Ett enkelt sätt att vara normkritisk mot just denna specifika norm är att vända på steken och i stället fråga om heterosexualitet är en sjukdom. Därmed har vi visserligen löst ett problem, men i gengäld behållit några andra och

Ett enkelt sätt att vara normkritisk mot denna norm är att vända på steken och fråga om heterosexualitet är en sjukdom.

eventuellt även skapat ett par nya. Problemet med att skapa hierarkier av läggningar består, liksom problemet med att begränsa lägningsbegreppet till heterosexualitet och homosexualitet. Att vända på steken och ifrågasätta heterosexualitet i stället för homosexualitet kanske får vissa att ifrågasätta idén med hierarkier som sådana. Men i gengäld kan det också få andra att helt enkelt gå med på premissen så att de medvetet eller omedvetet får en bild av att det numera är homosexualitet som är normen och heterosexualitet som är avvikelsen. En sådan norm vore lika dålig som dess mer traditionella motsats, och att (avsiktligt eller oavsiktligt) leda in diskussionen på ett sådant spår kan lätt få den att låsa sig i att deltagarna går in i försvarsposition eller attackläge. Bättre då att i stället börja med en neutral utgångspunkt och utifrån denna diskutera fördelar och nackdelar med olika sätt att vinkla frågan. Därmed diskuterar man vilka normer som synliggörs eller osynliggörs och vilka normer som förstärks eller försvagas. Och då inte bara genom hur människor svarar på en viss fråga, utan även utifrån de underförstådda premisser som ingår i hur frågan ställs.

FRÅN HETERONORM TILL SAMTYCKESNORM

När det gäller just sexualitet så har det under de senaste decennierna blivit allt mer populärt att dela in sexuella handlingar i bra och dåliga utifrån en bedömning av samtycke: en sexuell handling är bra när den är något som sker mellan vuxna människor som agerar i samförstånd på justa villkor, men är dålig när den är något som en person begär mot en annan person som inte vill eller som inte är beslutskapabel. Denna framväxande samtyckesnorma-

Pridefestivalen i Stockholm 2010.

tivitet öppnar för en frihet där det är upp till inblandade parter hur de vill ha sina sexliv. Därmed tränger efter hand gamla förlegade normer om att dela in sexuella handlingar i bra och dåliga utifrån en bedömning av heterosexualitet: en sexuell handling är bra när den stämmer in på en viss mall för heterosexualitet, men dålig när den inte gör det. När denna heteronormativitet växte fram trängde den i sin tur ut ännu äldre förlegade normer, till exempel om att sexualitet skulle vara något syndigt och orent. Att en norm blivit utträngd innebär dock inte att den slutat existera, utan bara att den inte längre är lika dominerande och socialt självklar som förr. Heteronormativitet kallas ibland för "heteronormen". Denna synonym fungerar, men kan

också vara lite missvisande eftersom det inte rör sig om en enda norm utan om ett helt system av normer. Eftersom det finns många olika varianter av heteronorm så kan det vara rimligt att tala om heteronormer, i plural.

Samtyckesnormativitet har minst tre stora fördelar framför heteronormativitet och renhetsnormativitet.² För det första att att samtycke utgör en mer renodlat moralisk norm, utan att blanda ihop idéer med moral med idéer om naturens ordning. För det andra att denna moral ger bättre grund för att skydda människor från övergrepp och integritetskränkningar. Och för det tredje att dess grund är enkel och rakt på sak, i motsats till det korthus som heteronormativiteten vilar på.

Samtyckesnormer är mer renodlat moraliska normer, medan heteronormer och renhetsnormer blandar ihop moralfrågor med grumliga resonemang om hur naturens ordning förutsatts vara. Genom att blanda ihop moralfrågor med naturfrågor skyddar man både sin moralsyn och sina föreställningar om naturens ordning från kritisk granskning: varje försök till ifrågasättande av naturens påstådda ordning kan i sig självt avfärdas och stigmatiseras som tecken på skamlig omoral, samtidigt som varje försök till ifrågasättande av moralsynen kan avfärdas med att detta bryter mot naturens ordning.

Samtyckesnormativitet har mycket bättre förutsättningar än heteronormativitet eller renhetsnormativitet att fungera som grund för en juste moral som värnar om människors integritet och hälsa och som inte stigmatiserar någon i onödan. Även i sin enklaste form att ”ett ja är ett ja och ett nej är ett nej” ger samtyckesnorm alla människor ett ganska starkt skydd mot sexuella övergrepp och trakas-

serier. Varken heteronorm eller renhetsnorm kan sägas ge något motsvarande skydd. En heteronorm må skydda män från oönskade sexuella handlingar – men bara i de fall där förövaren också är en man, och där offret anses ha försvarat sig själv och sin manlighet på rätt sätt. En renhetsnorm må skydda en kvinna så länge som hon av omgivningen anses vara oskuld respektive orörd av alla utom sin make – men om hon ändå blir utsatt för ett övergrepp och inte lyckas hålla detta hemligt så riskerar hon att förlora hon denna skyddande sociala status.

Från sin enklaste form kan samtyckesnormen lätt förstärkas genom de enkla och lättförsvarade tilläggen att den som samtycker ska vara beslutskapabel, inte ska vara utsatt för påtryckningar samt ha tillgång till relevant information blir skyddet betydligt starkare. Samtidigt är gränsdragningsfrågor relativt lätta att dra så att de kan diskuteras utifrån krav på ömsesidig respekt mellan människor och utifrån vad de får för praktiska konsekvenser.

Medan samtyckesnormens kärna är den enkla principen att varje människa har rätt till sin egen kropp men inte till andras så är heteronormernas kärna att på tre nivåer placera in varje människa i en dikotomi av att det bara finns två sorters människor: En uppdelning i män och kvinnor möjliggör en uppdelning i hetero-

**Samtyckes-
normens kärna är
den enkla
principen att varje
människa har rätt
till sin egen kropp
men inte till
andras.**

sexuella och homosexuella, vilket i sin tur möjliggör en hierarki där heterosexuella ses som bättre än homosexuella. Var och en av dessa tre kategoriseringar är problematisk på flera sätt.

OLIKA SORTERS KÖN

Heteronormativitetens första och mest grundläggande kategorisering är att dela in alla människor i män och kvinnor: två trånga könsstereotyper, där varje människa skall klämmas in i antingen det ena eller det andra facket. I verkligheten utgör såväl biologi som identitet ett spektrum där varje individ är mer eller mindre unik och där mångfalden är enorm (Ainsworth 2015). Trots att många människor inte passar in i något av facken, och trots att det i många sammanhang borde vara helt irrelevant att dela in människor efter kön så fanns det fram till år 2012 inte något smidigt sätt att på mainstreamsvenska ens prata om en verklig eller hypotetisk person utan att klassificera henom antingen som en "han" eller som en "hon". Betydligt värre var att de barnkroppar som inte passade in i normen rutinmässigt utsattes för medicinskt onödiga kirurgiska ingrepp tills detta år 2014 fick skarp kritik från bland andra världshälsoorganisationen WHO (2014). Dessa kirurgiska ingrepp på barn ansågs tidigare vara tillräckligt nödvändiga av folkbokföringstekniska skäl att de utfördes trots att de inte ligger i barnets intresse (SOU 1968). På senare år har dock flera länder börjat experimentera med att i stället lösa problemet genom olika varianter av att mer eller mindre införa ett tredje juridiskt kön. På lång sikt kan det bli aktuellt att helt avskaffa uppdelningen av människor i olika juridiska kön. Att detta med att staten

delar in medborgarna till att i lagens mening tillhöra olika kön hamnar på historiens sophög tillsammans med att vissa stater brukade dela in medborgarna eller undersåtar-
na så att de i lagens mening tillhörde olika raser.

En strikt uppdelning i män och kvinnor innehåller vanligtvis även en massa idéer om hur män och kvinnor bör vara och om vad det per definition innebär att vara man respektive att vara kvinna. Det är också vanligt att hålla sig med en hierarki där det ena eller andra könet (vanligtvis och traditionellt det manliga) ses som bättre och som mer värt än det andra. Däremot brukar uppdelningen i män och kvinnor inte göra någon distinktion mellan genetiskt kön, medicinskt kön, könsorgansinnehav, könsuttryck, socialt kön, juridiskt kön *assigned at birth*, juridiskt kön för närvarande, könsidentitet et cetera. Dessa förutsätts vara samma sak, trots att ett sådant antagande i många fall inte alls stämmer. En person kan ha det ena könet *assigned at birth* men ha en könsidentitet eller ett könsuttryck som inte stämmer överens med detta. Detta brukar kallas för att vara transperson, där trans står för att befinna sig på olika sidor i olika uppdelningar. Motsatsen är cisperson, att i alla uppdelningarna befinna sig på samma sida. Sedan finns det även personer som inte ser sig som en eller annan könsidentitet överhuvudtaget. Detta kallas ibland för att vara ickebinär, alltså att ta avstånd från uppdelningen i motsatspar.

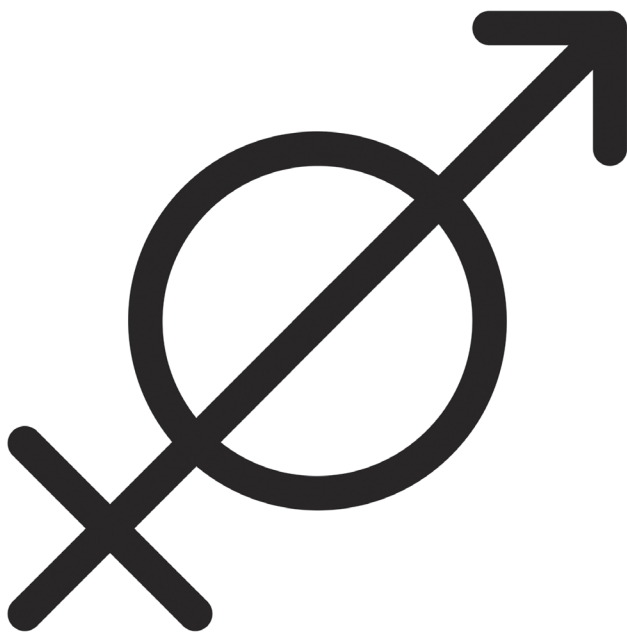
Eftersom naturen består av glidande skalor av mångfald snarare än av abstrakta motsatspar så föds det varje år en del barn vars könsorgan kan vara mer eller mindre svåra att kategorisera som entydigt bara snopp eller entydigt bara snippa. Detta brukar kallas att födas som intersexuell.

När ett barn föds med klar och tydlig snippa och växer upp som flicka är detta inte någon garanti för att hon har två X-kromosomer. Vissa barn föds med något som kallas för total androgenokänslighetssyndrom. Före puberteten finns det inga märkbara skillnader mellan dem och vanliga flickor. Men som vuxna har de i genomsnitt ljusare röster och kurvigare kroppar än vanliga kvinnor, samtidigt som de inte har någon kroppsbehåring och inte menstruerar. Rent genetiskt (men inte biologiskt/medicinskt) är de födda till män, med en X-kromosom och en Y-kromosom. De har lika mycket testosteron som vilken man som helst, men deras kroppar är så att säga immuna mot testosteron (Lundberg & Mårtensson 2010). Idén att dela in alla människor binärt i män och kvinnor är djupt rotad i västerländsk kultur. Denna problematiska tvåkönsnorm etablerade sig på medeltiden, och trängde då ut den minst lika problematiska enkönsnorm enligt vilken intersexuella och transpersoner är ofullständiga män medan ciskvinnor är ännu mer ofullständiga män (Laqueur 1990). Även tvåkönsnorm brukar dock traditionellt kompletteras med mansnorm, alltså att se mannen som norm och kvinnan som avvikelse.

OLIKA SORTERS SEXUELL ATTRAKTION

För att återvända till heteronormativiteten så är dess andra kategorisering en mycket speciell uppdelning i människors sexuella och romantiska attraktionsmönster. Denna uppdelning är mycket snäv, inriktar sig enbart på könstillhörigheten hos dem som en person blir attraherad av. Förvisso är upplevd könstillhörighet en viktig bit av många människors attraktionsmönster. Detta skulle

vi kunna kalla dels för androfil i när det gäller attraktion till upplevd manlighet, och dels för gynofil i när det gäller attraktion till upplevd kvinnlighet. Ett annat exempel på attraktionsmönster är att bli attraherad av personer med hög intelligens. Detta kallas ibland för att vara sapiosexuell. En person som enbart attraheras av högtintelligenta kvinnor skulle sålunda vara både exklusiv gynofil och exklusiv sapiosexuell. En person som attraheras enbart av högtintelligenta personer och föredrar kvinnor men även kan tänka sig sexuella relationer med intelligenta män är också sapiosexuell gynofil. Dock exklusiv sapiosexuell,

men inte exklusiv gynofil. En person som attraheras enbart av högintelligenta personer oavsett dessas kön är exklusiv sapiosexuell, men är varken gynofil eller androfil. När vi på detta sätt utgår från vad en människa attraheras av så är upplevelse av könstillhörighet och upplevelse av intelligens bara två exempel i mängden. Det finns utrymme för den oändliga mångfald som den mänskliga sexualiteten faktiskt innebär i praktiken. Men detta är inte den typ av uppdelning som heteronormen använder. Heteronormen utgår inte från vilken könstillhörighet en person finner attraktiv, utan i stället från en relation mellan å ena sidan vilken könstillhörighet som personen finner attraktiv och å andra sidan vilken könstillhörighet som personen själv har. En androfil kvinna och en gynofil man räknas som heterosexuella, medan en androfil man och en gynofil kvinna räknas som homosexuella. En person som är exklusiv sapiosexuell men varken androfil eller gynofil räknas som bisexuell, eftersom de personer som hen attraheras av är både män och kvinnor. Hens sapiosexualitet erkänns då inte som läggning överhuvudtaget, utan blir i stället antingen ignorerad eller klassad som ett sexuellt beteende. Genom detta oerhört skeva och intellektuellt ohelderliga sätt att klassificera sexualitet skapar heteronormen en illusion av att det skulle existera en sexuell majoritet – de heterosexuella. Denna förmodade majoritet förvandlas dock till två minoriteter så fort som vi börjar räkna androfila kvinnor och gynofila män som två olika grupper. Detta innan vi ens har börjat ifrågasätta vad etiketterna egentligen innebär.

Heteronormer är normer för vad det innebär att vara respektive och kvinna och hur den heterosexuella att-

raktionen förväntas se ut. Många av de som räknas som heterosexuella passar inte alls in i dessa mallar. Bland de som alls passar inom mallarna finns det i sin tur många som inte alls skulle räkna detta som de enda eller främsta komponenterna i deras sexualitet. I så gott som alla varianter av heteronorm utgörs det heterosexuella idealet av en person som inte bara tillskrivs en könstillhörighet och attraheras av personer med motsatt könstillhörighet, utan som även har en mängd andra egenskaper. Påståendet att heterosexuella skulle utgöra en majoritet i samhället bygger sålunda på en dubbeldefinition, en subtil ekvivokation: att vi i praktiken å ena sidan använder en viss definition av heterosexualitet när vi definierar vilka som ingår i gruppen heterosexuella, men en helt annan definition av heterosexualitet när vi definierar vad heterosexualiteten innebär. Det är inte alls så att majoriteten är inkluderad och några små minoriteter exkluderas. I stället innebär en heteronorm genuint innanförskap enbart för en minoritet av män (och i en del versioner även en minoritet av kvinnor) som råkar passa in mycket väl i en hel mängd normer om kön och sexualitet. Detta innanförskap bör ställas inte enbart mot det explicita utanförskap som drabbar några klart avgränsade och väldefinierade minoritetsgrupper, utan även ställas mot det mellanförskap som i varierande grad drabbar alla de människor som varken helt passar

**Heteronormen
skapar en illusion
av att det skulle
existera en sexuell
majoritet – de
heterosexuella.**

in eller helt hamnar utanför. Lägg därtill att heteronormen inte utgör ett enda enhetligt normpaket som alla vore överens om, utan existerar i många konkurrerande versioner utifrån olika individers och subkulturers olika föreställningar om vad kön och sexualitet ska innebära.

Det är lätt att bortse från en absurd norm som saknar förankring i kulturen. Men en norm som är djupt förankrad i samhället fungerar det inte att bara bortse från, hur absurd normen än är. Eftersom så gott som alla som fötts i Sverige under sent 1900-tal eller tidigt 2000-tal har växt upp med att dela in alla människor i heterosexuella och homosexuella (i bästa fall även bisexuella) så kan denna uppdelning lätt framstå som självklar. För att få en glimt av hur absurd den är, tänk dig för ett ögonblick en motsvarande uppdelning av musiksmak. Tänk dig att mainstreamkulturen plötsligt bestämmer att det finns två sorters människor här i världen: å ena sidan hårdrockare, å andra sidan synthare. Den som gillar både synth och hårdrock kan vi avfärda som en förvirrad stackare som inte lyckats välja sida ännu, eller så kan vi rentav erkänna henom som "bimusikal". Varje tendens till att föredra klassisk musik måste däremot avfärdas med att detta absolut inte utgör någon ÄKTA musikalisk läggning eller identitet, utan bara är ett musikalisk beteende. Tänk dig att denna uppdelning görs inte bara av något litet gäng självdefinierade hårdrockare eller synthare, utan av hela mainstreamsamhället. Att på detta sätt dela in mänskligheten i hårdrockare och synthare är samma sorts orimlighet som att dela in mänskligheten i heterosexuella och homosexuella.

Äkta musikalisk läggning?

OLIKA SORTERS HIERARKIER

Heteronormativitetens tredje kategorisering är hierarkier där heterosexuella på olika sätt positioneras som bättre än homosexuella. Det kan röra sig om att alla förutsätts vara heterosexuella tills motsatsen bevisas. Gärna som en fråga om respekt, där det förutsätts att det är hedersamt att bli sedd som heterosexuell men kränkande att bli sedd som homosexuell. Eller som en fråga om att vi ska tolerera eller rentav respektera homosexuella – en fråga där det ingår i själva frågeställningen att ”vi” naturligtvis är heterosexuella. Det kan röra sig om att när filmer och teveserier framställer en oproblematisk sexuell relation så är det nästan alltid en relation mellan en man och en kvinna. Vid de tillfällen samkönade par förekommer fokuseras

ofta på just detta faktum som något avvikande. Även andra sexuella minoriteter osynliggörs och misstänkliggörs på motsvarande sätt. Detta bygger på normer som i viss mån är separata, men som också en del av heteronormen. Eftersom heteronormens hierarki är mellan heterosexualitet och homosexualitet så är det lätt att tänka sig att bara homosexuella drabbas av den. Men eftersom hierarki förutsätter att just androfil och gynofili är de enda sexualiteter som räknas (och att dessa i sin tur enbart räknas när de innehas av cispersoner) så slår heteronormen även mot många andra minoriteter. I Sverige är sådana andra minoriteter (till exempel sadomasochister, fetischister, polyamorösa med flera) extra sårbara i och med bestämmelserna om att endast heterosexualitet, bisexualitet och homosexualitet är äkta sexuella läggningar och därmed inkluderade i lagstiftning mot diskriminering och mot hets mot folkgrupp.

Heteronormen behöver inte vara uttalad för att vara förödande. Låt oss för ett ögonblick återvända till tankeexperimentet med ett samhälle byggt på hårdrock. Tänk dig att du växer upp med att såväl massmedierna som skolans läroböcker ständigt inpräntar i dig att varje människa egentligen är antingen en hårdrockare eller en synthare. Tänk dig nu även att mainstreamsamhället har valt sida. Massmedierna framställer ständigt hårdrockare som det normala. Så gott som alla positiva förebilder i massmedier och övrig kultur är hårdrockare. Skolornas läroböcker förutsätter att läsaren är hårdrockare. Samtidigt pågår samhällsdebatten om syntharna för fullt. Ska vi sätta ner foten och hitta en lösning på synthproblemet? Eller ska vi tvärtom vara toleranta mot syntharna? Ska vi tillåta att

de lyssnar på sin musik tillsammans och gifter sig med varandra? Bör vi då förvänta oss att syntharna ska vara tacksamma över att vi ger dem alla dessa rättigheter? Bör vi kanske rentav tillåta att de skaffar barn med varandra, trots att barnen då kan komma att bli indoktrinerade i denna deras livsstil som så gravt avviker från samhällets hårdrocksnorm? Tänk dig nu dessutom att du själv innerst inne inte alls känner igen dig i att vara vare sig hårdrockare eller synthare. Högst motvilligt antar du att du väl förmodligen är hårdrockare trots allt, eftersom skolan och massmedierna hela tiden utgår från att du är en hårdrockare och att du därmed är en del av samhällets gemenskap. Det enklaste sättet att ta dig ur den fällan må vara att i stället skaffa dig en identitet som synthare. Men om inte heller denna etikett känns riktigt bekväm och du ändå använder den lösningen, då har du bara bytt en tvångströja mot en annan.

HBTQ+

Inom priderörelsen pratas det ibland om "homonorm". Medan mainstreamsamhället har sin heteronorm som utestänger alla som inte passar in i en snäv heteronorm så finns det i gaysubkulturen i stället en motsvarande homonorm – vilken även den utestänger de flesta som inte passar in i heteronormen: I stället för snäva ramar där alla förutsätts passa in i en snäv mall för vad det innebär att vara heterosexuell så blir det snäva ramar där alla förutsätts passa in i en snäv mall för vad det innebär att vara homosexuell. Docent Arne Nilsson (2006) har hävdat att det på sätt och vis var lättare att ha samkönade sexuella relationer på 1940-talet än vad det är idag: Den ökade

acceptansen för homosexualitet har varit till priset av att även samkönad sexualitet ska pressas in i trånga sociala mallar för hur sex och kärlek och identitet ska se ut.

Den årliga festival som sedan 1998 kallas för Stockholm Pride hette tidigare "homosexuella frigörelseveckan" (Sjöo 2011). Med tiden växte perspektivet från att bara handla om homosexuella till att även handla om bisexuella och transpersoner. Därifrån breddades sedan perspektivet ytterligare till ett brett och inkluderande regnbågsspektrum. Från att prata om detta HBT gick man sedan vidare till att börja prata om HBTQ där Q står för Queer. På senare år har även en del börjat tala om HBTQ+.

Queerbegreppets stora styrka och svaghet är att det är helt flytande. En sexualitet eller könsidentitet kan anses vara queer queer när den går bortom en eller annan begränsad föreställning om vad kön och sexualitet innebär. Sålunda kan vilken sexualitet eller könsidentitet som helst vara queer, men kan samtidigt också vara inte queer. Å ena sidan är det jättequeer med BDSMF (Bondage & Discipline, Dominance & Submission, Sadism & Masochism, Fetishism), eftersom detta smörgåsbord av sexualiteter går på tvärs mot traditionella föreställningar bland annat genom att frikoppla frågor om sexualitet och maktodynamik från frågor om könstillhörighet. Vem som i en D/s-relation bestämmer och på vad sätt blir inte en fråga om könsroller, utan om positioneringar som varje enskild person får definiera själv. En person som vill gå in i en roll eller identitet som dominant eller som undergiven sätter sina egna ramar och gränser. När två eller flera sådana personer hittar varandra får de bygga sin relation på vad som passar inom ramarna och gränserna för dem båda. Det-

Inom priderörelsen talas det ibland om en "homonorm".

Bild: Patrik Nygren.

ta oavsett huruvida de har samma könstillhörighet, olika könstillhörigheter eller inga könstillhörigheter. Samtidigt som detta kan ses om jättequeer så går det också att hävda att heteronormen numera är förlegad. Att vi i stället bör hålla oss med en samtyckesnorm, och att det utifrån denna är helt normalt med BDSMF. Oavsett sådana analyser så finns det många som har BDSMF som en del av sin identitet och/eller sexuella utlevnad utan att för den skull räkna sig som queer, vilket också behöver respekteras. På motsvarande sätt kan även pansexualitet, intersexualism, asexualitet, polyamori, och mycket annat som också ofta ingår i priderörelsen räknas både som queer och inte som queer. För att förtydliga att sådana grupper skall vara inkluderade oavsett om de räknas som queer eller inte har en del börjat använda termen HBTQ+ i stället för bara

HBTQ. På det stora hela innebär inkluderande av Q och + en skiftning från kamp för tydligt avgränsade och definierade grupper till att i högre utsträckning bli en kamp för mångfald och för allas lika värde. En kamp för att ständigt bredda och fördjupa sina perspektiv. Detta gör det lättare att efter hand basera sexualmoralen på allt mer nyanserade samtyckesnormer. Den ökade öppenheten gör det även lättare för forskare att bedriva seriös vetenskap kring sexualitet och lättare för folkbildare att sprida en nyanserad och korrekt bild av forskningsläget. Forskningen underlättas bland annat genom att inte drabbas lika hårt av selektionsbias, medan både forskningen och folkbildningen underlättas genom att inte drabbas lika hårt av det fenomen som jag i brist på bättre ord kallar för Stollereffekten och som jag kommer att presentera närmare längre fram.

SELEKTIONSBIAS OCH REPRESENTATIONSBIAS

Att studera en kategori av människor kräver i allmänhet ett urval. De individer som ingår i urvalet behöver vara representativa för gruppen i stort. För att börja med ett neutralt exempel, låt säga att du blir nyfiken på hur pass vanligt det egentligen är att ha en telefon. En klassisk forskningsmetod är då att fråga 1000 slumpvalda människor huruvida de har någon telefon och hoppas att de personer du råkar fråga är representativa för befolkningen i stort. Om du löser detta genom att ringa till 1000 slumpvalda personer så blir ditt resultat garanterat att 100 % av dem har en telefon. Kanske är det faktiskt så att nästan 100 % av alla som bor i Sverige har en telefon, kanske inte. Oavsett vilket så är studien helt misslyckad, den visar

bara att alla som svarar i telefon har en telefon att svara i. Låt säga att du i stället ställer dig på ett promenadstråk i centrala Stockholm eller Göteborg och frågar 1000 förbipasserande om de har någon telefon. Det procenttal du får fram är förmodligen ganska representativt, förutsatt att den kategori av människor du avsåg att studera var "storstadsbor i Sverige". Ditt resultat säger inte så mycket om hur stor andel av Sveriges befolkning som har telefon, och ingenting alls om hur stor andel av världens befolkning som har telefon. Om du tror (eller förleder andra att tro) att din studie representerar en större grupp än vad den faktiskt representerar, då har du drabbats av det som kallas för selektionsbias eller urvalsbias.

För ett sekel sedan var det en utbredd uppfattning att onani var ett stort folkhälsoproblem. Onani ansågs leda till sinnessjukdom. På mentalsjukhusen kunde läkarna konstatera att en del av patienterna ibland onanerade. Andra människors onanivanor visste de inget om, och om de hade varit oartiga nog att fråga så hade de knappast fått några svar. Men sina patienter kunde läkarna fråga, och fick då veta att många av patienterna hade börjat onanera långt innan de fick psykiska problem. Sålunda måste det vara onani som orsakar sinnessjukdom, snarare än sinnessjukdom som orsakade onani. Visst kan vi skratta åt detta idag. Men samma systematiska selektionsbias har fortsatt att drabba människor från kategori efter kategori. Särskilt då sådana kategorier som varit stigmatiserade och osynliggjorda i samhället. När till exempel homosexuella eller sadomasochister inte kan vara öppna med sin sexualitet, då kommer forskningen om homosexualitet och sadomasochism att basera sig på de homosexuella och sadomaso-

chister som själva sökt sig till psykvården eller som mot sin vilja hamnat på mentalsjukhus eller i fängelse. Resultatet av forskningen blir därefter. Förvisso är det sant att av de homosexuella personer som är patienter inom sluten psykiatrisk vård så har de flesta allvarliga psykiska problem. Men detta säger inte mer om homosexuella i allmänhet än vad motsvarande sanning säger till exempel om onanister, om heterosexuella, om kristna eller om ateister.

Det är inte bara forskare som skaffar sig kunskap om sin omvärld genom att generalisera från mindre urval till de kategorier som urvalet antas representera. Nej, detta är något som vi alla gör hela tiden, oftast utan att tänka på det. När privatpersoner gör detta till vardags så drabbas de ofta av samma problem som forskarna. Vad har du egentligen för bild av en viss minoritet, vilken minoritet som helst? Om du inte känner särskilt många som du vet ingår i den minoriteten så har du förmodligen fått din bild från massmedia och från enskilda personer som på ett eller annat sätt dragit uppmärksamhet till sin verkliga eller förmodade gruppstillhörighet. Dessa individer är kanske inte alls representativa för gruppen. Denna vardagliga motsvarighet till selektionsbias kan vi kalla för representationsbias. Människor som möter många utsatta människor löper extra risk att drabbas av detta. Om till exempel en präst eller socialarbetare tycker synd om homosexuella och har fått för sig att homosexuella i allmänhet lever tragiska liv så behöver denna inställning inte bero enbart på fördomar och dogmer. Den kan mycket väl basera sig på prästens/socialarbetarens personliga högst verkliga erfarenhet av människor som är verkliga men inte representativa: de enda homosexuella som hen kommit i kontakt med

(och fått veta att de är homosexuella) har varit förtvivlade individer som skämts över sin läggning och kanske även levt självdestruktivt. Utan att få lära känna homosexuella som lever vettigare liv kan det vara mycket svårt för denna hjälpare att skaka av sig den skeva bild som hans professionella erfarenhet har givit honom.

FORSKNINGSSPRIDNING ANPASSAS TILL FÖRDOMAR

Socialt tryck från underförstådda normer påverkar inte bara insamlandet av kunskap, utan även spridandet. Det är lätt hänt att de budskap som inte passar ihop med rådande normer försvinner eller omformas så att de passar bättre in. Mitt favoritexempel på detta är hur det har gått för två böcker. Den ena boken heter "Perversion: The Erotic Form of Hatred" och är skriven av psykiatriprofessorn Robert Stoller (1975). Med denna bok som källa får psykologstudenter och andra lära sig att om en människa är till exempel sadomasochist så bygger den personen sitt sexliv på hat i stället för på kärlek. Enligt Stoller så är nämligen perversion en erotiserad form av hat. Vid en närmare titt på själva boken visar det sig dock ganska snabbt att Stoller inte alls påstår att om samhället ser en persons sexualitet som pervers så betyder det att den personen bygger sin sexualitet på hat i stället för på kärlek. Det Stoller påstår är tvärtom att om en persons sexualitet bygger på kärlek i stället för på hat så borde inte samhället räkna den personens sexualitet som pervers. Detta för oss in på den andra boken, "Pain & Passion". Denna gedigna studie av sadomasochister kommer fram till just att de bygger sina sexualiteter på kärlek, inte på hat. "Pain & Passion" är skriven av samma Robert Stoller (1991) som "Perversion",

men medan Pain & Passion aldrig blev särskilt spridd eller känd så har Perversion gång på gång blivit tryckt i nya upplagor. Vilket budskap en forskare faktiskt framför behöver med andra ord inte ha särskilt mycket gemensamt med vilket budskap som (i forskarens namn och med selektivt urval av forskarens egna texter som grund) når fram till resten av den akademiska världen och till allmänheten. Att det är lättare att få gehör för ett budskap som (direkt eller med vissa omtolkningar) passar in i rådande samhällsnormer är sant i så gott som varje led av informationsspredningen. Effekt uppträder således inte bara i enskilda situationer, utan är kumulativ.

ÖPPEN SEXUALITET OCH ÖPPNA SINNEN

Samhällets syn på sexualitet och samhällets utrymme för kritiskt tänkande förstärker varandra. Frihet föder frihet, repression föder repression. När människor tänker fritt blir det svårare att få dem att stänga in sig själva och varandra i missriktade eller onödigt trånga normer för hur deras känsloliv, sexliv och kärleksliv ska se ut. När människor blir fria från sådana mentala och sociala fängelser så ger detta dem i sin tur bättre utrymme att tänka fritt. Därför är det viktigt att stå upp för normkritik i bemärkelsen synliggörande och kritiskt tänkande med fokus på sociala normer, och att vi står upp för den mångfald av sexualitet och konststillhörighet som idag går under namn som HBTQ+. Detta handlar inte enbart om att stå upp för utsatta grupper utifrån hänsyn till de människor som ingår i just dessa grupper. På en mer grundläggande nivå handlar det om att bygga ett samhälle som är så öppet och inkluderande som möjligt för så många som möjligt. Att ständigt

utveckla och förbättra samhällets normer utifrån kunskap och kritiskt tänkande, inte utifrån myter och dogmer.

Referenser

- Ainsworth, C. (2015) Sex redefined. *Nature Volume 518, Issue 7539*.
<http://www.nature.com/news/sex-redefined-1.16943>
- Laqueur, L. (1990), *Making Sex*. London, Harvard University Press
- Lundberg, P. O. & Löfgren-Mårtenson, L. (editors) (2010), *Sexologi*. Stockholm, Liber.
- Nilsson, A. (2006). Bögparken och frisbeebanan. *Göteborgs-Posten 2006-12-09*.
<http://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/b%C3%B6gparken-och-frisbeebanan-1.1194170>
- Sjöö, E. (2011). Pride: Så började det. *Dagens Nyheter 2011-07-29*.
<http://www.dn.se/kultur-noje/pride-sa-borjade-det/>
- Stoller, R. (1975), *Perversion: The Erotic Form of Hatred*, Pantheon, New York.
- Stoller, R. (1991), *Pain & Passion*, Springer.
- SOU (1968), *Intersexuellas könstillhörighet*, Statens Offentliga Utredningar 1968:28
- WHO m.fl. (2014), *Eliminating forced, coercive and otherwise involuntary sterilization*, WHO.
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/112848/1/9789241507325_eng.pdf?ua=1

Noter

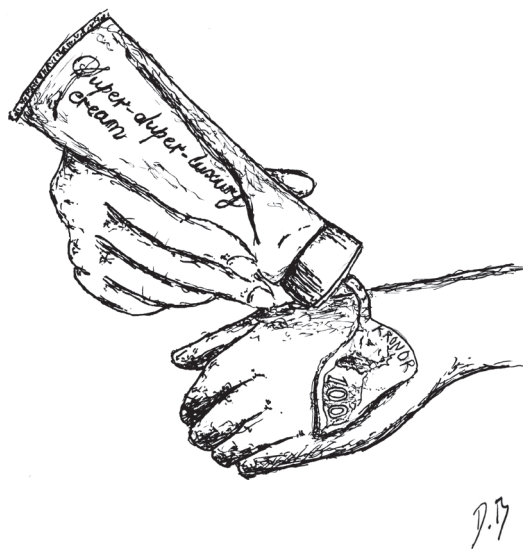
1. "Så är det, för det vet man" är ett sarkastiskt talesätt från Karin Noomi Karlsson, med udden mot fallasier som cirke-largument, auktoritetstro och *appeal to common sense*.
2. Renhetsnormen skyddar en kvinna så länge hon av omgivningen anses vara oskuld.

En bra historia gör inte en bra hudkräm

Kjell Strömberg om hudkrämsbluffen och varför
den dyraste produkten inte alltid är den bästa

I TIDSKRIFTEN Råd och Rön nr 8 i år redovisade man ett intressant resultat av ett test av hudkrämer, där den klart dyraste krämen gav det klart sämsta resultatet. Testet gällde s.k. dagkrämer som används för att hålla uppe hudens fuktighet. Under den kalla årstiden sjunker inomhusluftens relativa fuktighet och då får en del personer problem med torr och fnasig hy och de besvären kan behandlas med en fuktighetsbevarande eller återfuktande hudkräm.

Råd och Röns test av dagkrämer bestod av två delar. Den ena delen var en teknisk del där man mätte hudens fuktighet på försökspersonerna med hjälp av ett instrument, och den andra delen bestod av att ett antal personer subjektivt fick använda krämerna i ett blindtest. I den tekniska delen testades varje kräm på 22 personer genom att ett område på underarmen beströks två gånger per dygn med krämen. Som jämförelse så beströks ett annat hud-

Bildtext: Illustration Daniel Bostedt

parti med en referenskräm och man utförde även mätningar på en obehandlad hudyta.

Resultatet av den tekniska mätningen var att alla krämer klarade sig lika bra som referenskrämen utom testets dyraste kräm, The Moisturizing Gel Cream från La Mer. Det visade sig att den krämen knappt gav ett bättre resultat än helt obehandlad hud. Med ett literpris på 45 000 kr var The Moisturizing Gel Cream fyra gånger så dyr som den näst dyraste krämen och mer än trettio gånger dyrare än de två krämer som blev testvinnare. Som jämförelse kan också nämnas att den billigaste krämen i testet, med ett literpris på 800 kr, fick bästa betyg av testpanelen i den subjektiva bedömningen av hur krämen upplevdes. Nu kanske en vän av ordning funderar på varför den billigaste krämen då inte blev testvinnare om den nu också klarade

att upprätthålla fuktigheten lika bra som de andra krämerna. Jo, det beror på att man i betygsättningen drog av poäng om krämerna innehöll tveksamma kemikalier, t.ex. miljöstörande ämnen.

Hur kommer det sig nu att man kan sälja en värdelös produkt till ett pris som är mångdubbelt högre än de fungerande produkter som konkurrenterna saluför? Det är här vi kommer till det intressanta i kråksången och det som gör att det hela platsar i Folkvett. Visserligen är det känt att kosmetiska produkter prissätts på ett annat sätt än övriga varor, ett högt pris på en kosmetisk produkt kan exempelvis ge status åt produkten och bidra till försäljningen. I det här fallet är det dock en bra historia om krämens ursprung som marknadsförarna utnyttjar gång på gång.

I Råd och Rön beskriver artikelförfattaren bakgrunden till den dyra krämen på följande sätt:

”Historien började med dr Max Huber, fysiker och raketforskare på Nasa. I ett experiment med raketbränsle som gick fel fick han brännskador i ansiktet. För att lindra dem utvecklade han en hudkräm som byggde på en ”mirakelbuljong” gjord på jäst sjögräs. För att sjögräset skulle jäsas bra och få rätt egenskaper, spelade han upp ljud av jäsande sjögräs under själva jäsprocessen. Krämen fungerade så bra att han började sälja den vidare i små burkar.”

Verkligheten är en grym domare även för de skönaste anekdoter och man kan bara hålla med i artikelförfattarens slutord.: ”Problemet med La Mer är att en bra historia inte håller din hud fuktig. Det gör däremot nästan vilken annan dagkräm som helst. Dessutom betydligt billigare.” 🐦

SKEPTIKERKONFERENS

QED 2016 – större och bättre än någonsin

Pontus Bäckman reste till Manchester för att delta i QED 2016.

DEN 14-16 OKTOBER i år samlades nästan 700 skeptiker från hela världen i Manchester för den sjätte årliga konferensen QED - Question Explore Discover. Dagarna var fyllda av aktiviteter, föredrag och paneldebatter som pågick parallellt i olika salar och konferensrum, vilket ställde besökarna inför många kniviga val – vad skulle man välja bort? I slutänden fanns inga felaktiga val eftersom alla aktiviteterna var av så hög kvalitet att man inte hade anledning att ångra sig, oavsett vad man valde.

Antalet aktiviteter var fler än någonsin och arrangerades i år i fem kategorier: föredrag, paneldebatter, publika podcast-inspelningar, workshops och filmvisningar. Besökare och inbjudna representerade ett femtiotal länder med tyngdpunkt på Europa, Australien och USA.

Konferensen, som i år hade flyttat tillbaka till sitt ursprungliga konferenshotell Mercure Piccadilly, tjuvstartade inofficiellt redan kvällen den 13:e med en Skeptikerpub ledd av professor Caroline Watt. Watt som representerar Koestler Parapsychology Unit från Edinburghs Universitet gick igenom valda delar av sina 30 år av studier av paranormala fenomen. Detta evenemang arrangerades av Greater Manchester Skeptics som tillsammans med Merseyside Skeptics som tidigare samarbetade om att arrangera konferensen.

Fredagen den 14:e bestod av ett så kallat Skepticamp-event där frivilliga skeptiker stod för ett dussintal tio minuter korta föredrag om alltifrån vikten av internationellt samarbete till GMO, monster och kannibalism. Det var oerhört intressant att under 5 timmars tid bli bombarderad av så olika ämnen vilket visar på den bredd av områden skepticism kan, och bör, appliceras på. Det var också en påminnelse om hur många dedikerade och engagerade personer som arbetar outtröttligt inom skeptiker-rörelsen, för det mesta utan annan belöning än tillfredsställelsen att göra världen till ett lite mer rationell plats.

Efter denna inledning började den egentliga konferensen på lördag morgon och pågick sedan i två intensiva dagar. Här redovisas några utvalda höjdpunkter från de olika konferensspåren:

FÖREDRAGSSPÅRET ("MAIN TRACK"):

Britt Hermes – fd naturläkare som 2014 insåg att hon ägnade sig åt kvacksalveri och nu aktivt arbetar för att upplysa allmänheten och sina forna kollegor om skillnaden mellan pseudovetenskap och evidensbaserad hälsovård.

*Trötta men glada arrangörer tackar för sig efter QED 2016:
Från vänster: Michael Hall, Andy Wilson, Nicola Throp, Michael
Marshall, Geoff Whelan och Rick Owen.*

Som alla kan förstå är hon inte populär i sina tidigare kretsar.

Karl Kruszelnicki, "Dr Karl" - välkänd australiensisk läkare, vetenskapskommunikatör och TV-personlighet. Dr Karl, en enastående historieberättare och kommunikatör som i årtionden förekommit i australiensisk radio och TV samt podcasts är förmodligen Australiens mest kända läkare och har gjort en oerhörd insats för den australiensiska allmänbildningen vad gäller både hälsovård och vetenskap i allmänhet.

Susan Blackmore – välkänd forskare och skeptiker med ett 40-tal böcker bakom sig som ända sedan en dramatisk utanför-kroppen-upplevelse 1970 har ägnat sig att studera hur vårt medvetande fungerar och hur man kan förklara

paranormala fenomen med hjälp av kunskap om hur hjärnan fungerar.

Captain Disillusion – född Alan Melikdjanian, är en Youtubepersonlighet som sedan nästan tio år producerat video program on-line som förklarar hur manipulerade filmer som sprids via internet har gjorts och hur de kan genomskådas. Alan levererade en strålande rolig och tekniskt väldigt väl genomförd presentation där han skickligt interagerade med sitt alter ego Captain Disillusion på en video skärm.

PODCASTSPÅRET ("PODCAST TRACK")

För dem av oss som följer engelskspråkiga skeptiska podcast var QED ett fantastiskt tillfälle att inte bara se följande podcasters spela in sina program inför publik, men också ha tillfälle att möta dem över en öl i baren. De podcasts som spelade in avsnitt under helgen var:

Cognitive Dissonance (USA)

Godawful Movies (USA)

Talk Nerdy (USA)

Skeptics with a K (England)

InKredulous (England)

Dessutom fanns en uppsjö mer eller mindre kända podcasts på plats utanför själva programmet, vilket gör att de som inte kunde närvara nu lätt kan följa mycket av helgens händelser via podcasts som australiensiska The Skeptic Zone, skotska Edinburgh Skeptics Podcasts för att inte nämna The European Skeptics Podcast (The ESP) som undertecknad själv är med och producerar.

PANELDEBATTS-SPÅRET ("PANEL TRACK")

Här avlöste debatter och diskussioner varandra i mestadels fullsatta lokaler. Bland andra kan nämnas:

"Say Aaargh: Dental Pseudoscience", en debatt om homeopati, dental kiropraktik(!) samt andra alternativa behandlingar som drabbar tandvården, ledd av Sarah Farmer, käk- och tandkirurg från Liverpool.

"Team Spirit: Investing the Paranormal", ledd av Susan Blackmore (se ovan) samt andra prominenta brittiska experter på spöken, andar och vidunder.

"The Ethics of Magic", som handlade om de etiska frågorna när det gäller hur man lurar och vilseleder publik med magi. Leddes av Dave Alnwick som även på lördagskvällen höll en bejublad magiföreläsning.

"Ask Dr Karl", där ovan nämnde Karl Kruszelnicki från Australien underhöll publiken genom att svara på frågor om sin långa och brokiga karriär.

WORKSHOPSPÅRET ("WORKSHOP TRACK")

Flera olika workshoppar hölls under helgen där deltagarna aktivt kunde delta och dela erfarenheter och få nya uppslag. Bland ämnena fanns hur man bäst organiserar Skeptics in the Pub-event, en introduktion till magi, och hur grävande journalistik kan inspirera skeptiker att undersöka dubiösa påståenden.

FILMSPÅRET ("MOVIE TRACK")

I ett av konferensrummen visades filmer med mer eller mindre skeptisk anknytning. Speciellt en film som hade sin brittiska premiär på konferensen förtjänar att nämnas. *NUTS!* är en dokumentärfilm av den amerikanska regis-

sören Penny Lane som berättar den fascinerande historien om charlatanen ”Dr.” John Brinkley, som på 1920- och 30-talen duperade mängder av män med sin påstådda impotens- och fertilitetsbehandling. I korthet gick ”behandlingen” ut på att transplantera testiklar från getter till de olyckliga patienterna, varav många inte ens hade någon sjukdom utan bara ville förbättra sin ”prestanda”. En väldigt välgjord och intressant film som påminner oss om att kvacksalveri långt ifrån är en ny företeelse.

Om man någon gång tröttnade på det intensiva programmet fanns det även ett rum där man när som helst under helgen kunde begrunda den välkände professorn Richard Wisemans så kallade ”Quirkology”-tricks – synvillor och andra föremål som utmanar ens verklighetsupfattning.

Förutom allt som nämnts ovan så satsades det som vanligt mycket på lördagskvällens galamiddag med efterföljande underhållning och prisutdelning av årets Ockham’s Awards. Ockham’s priserna delas varje år ut av brittiska Skeptic Magazine och vinnare utses i fyra kategorier. Årets pristagare var:

- *Årets kampanj*: the Good Thinking Society, för sin framgångsrika insats för att stoppa homeopati i den offentliga vården i Storbritannien.
- *Årets podcast*: Say Why to Drugs av Suzie Gage, som informerar om droger från ett vetenskapligt perspektiv.
- *Årets blog*: Britt Hermes, före detta naturläkare och som beskrivs ovan under föreläsarna.
- *Årets hederspris*: Crispian Jago för sin blog The Reason Stick.

Prisutdelningen följdes av musikframträdande av singer/songwriter Grace Petrie, magiföreställning av Dave Alnwick samt ståupparen Tiernan Douieb. Efter programmet följde allmänt mingel i och omkring baren. Faktum är att det trots det utomordentliga programmet kanske är just i baren som QED's största styrka sitter. Arrangörerna är oerhört måna om att såväl föreläsare och "kändisar" som vanliga deltagare ska träffas och nätverka med varandra. Diskussionerna, skämtandet och umgänget varade till långt in på natten och detta är för många höjdpunkten på hela konferensen. Det finns ingenting som överträffar den personliga kontakten mellan människor som delar en passion. Nya kontakter knyts, idéer uppstår och samarbete inleds varje år på QED och det är bara att gratulera arrangörerna till ännu en fantastisk tillställning. Tiden gick fort och det var en oerhört intensiv och givande långhelg. Och nästa år? Datum är ännu inte satt, men det finns ingen tvekan om att jag personligen kommer att närvara igen nästa gång. Jag uppmanar alla skeptiker som har den minsta möjlighet att göra detsamma. ✍

Anteckningar från en bokmässa

Karin Noomi Karlsson gör en tillbakablick på fyra hektiska och inspirerande dagar i september

DEN 22-25 SEPTEMBER gick 2016 års bokmässa av stapeln i Göteborg, och som alltid är det ett välbesökt arrangemang med deltagare från jordens alla hörn. Inte mindre än 96 293 besökare kom under de fyra dagarna och det är givetvis ett ypperligt tillfälle för Vetenskap och Folkbildning att synas, värva nya medlemmar och ägna sig åt folkbildning i alla dess former. Ett stort och glatt gäng volontärer bemannade montern under de fyra mässtagarna och årets tema för mässan var yttrandefrihet, en hjärtefråga för många av VoF:s medlemmar.

Absolut populärast var VoF:s fina tröjor. Det stora lager med svarta tröjor som hade köpts in till mässan tog slut på rekordtid och på söndagen fanns bara enstaka exemplar kvar i udda storlekar. Det var också tydligt att de väckte

Foto: Karin Noomi Karlsson

uppmärksamhet bland besökarna när man rörde sig i folkhavet på mässan och budskapet "Jag är skeptisk" kommenterades av förbipasserande.

ÅRETS MONTERAKTIVITETER

Som brukligt är hade vi diverse aktiviteter i montern. Det populära inslaget med beredning av homeopatiskt sömnmedel fick strykas på grund av sjukdom, men en av föreningens mer namnkunniga trollkarlar – Per Johan Råsmark – förvirrade och lurade besökarna till skratt varje

Fernet, någon?

deltagare tycka att quizen var både rolig och lärorik och alla deltagare fick med sig en VoF-penna som belöning för sina ansträngningar.

Klassisk "sektvarning" i montern blev det också på torsdagskvällen. Glada skeptiker skålade för en lyckad bokmässestart och fick möjlighet att diskutera med varandra istället för att svara på frågor från vetgiriga mässbesökare och att svara på quizen själva. Som det skulle visa sig var den inte helt enkel ens för den innersta

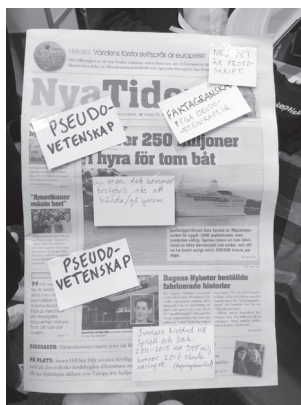
dag. Besökarna bjöds på placebo för homeopatisk sömnmedicin i form av Skittles medan de fyllde i årets nyhet – en quiz med frågor relaterade till vetenskap och dagsaktuella händelser innehållande ett par riktigt luriga frågor och en och annan slamkrypare därtill. Trots enstaka muttanden om att det var för svårt så verkade de flesta

Mys i montern Foto: Karin Noomi Karlsson.

kretsen och många Vo-
Fare skrynkade pannan
inför vissa av frågorna.

Med anledning av Nya
Tiders närvaro på mässan
hämtades ett exemplar av
deras tidning in till mon-
tern och försågs med fak-
tainformation om alla fel
som kunde hittas i artik-
larna. På så sätt kunde vi
upplysa våra besökare om
vikten att vara källkritisk
och att söka information
på annat håll än hos Nya
Tider.

Källkritik i praktiken.

Foto: Martina Olsson

Bokförsäljningen gick strålande; värt att notera är att
det sista fysiska exemplaret av *Faktoider* hittade ett nytt
hem till Peters stora glädje.

ÅRETS FÖREDRAGSHÅLLARE

Som sig bör hade föreningen inviterat några aktuella fö-
redragshållare verksamma inom främst det vetenskapliga
fältet.

Mattias Lundberg – legitimerad psykolog, legitime-
rad psykoterapeut och docent i psykologi – inledde starkt
med att presentera sin nya bok *Det är sant! – det stod ju i
tidningen!* för åhörarna. Med stor precision sätter Matti-
as fokus på frågor om evidens och källkritik, något som
alltför har problem med att förhålla sig till i dagens infor-
mationsflöde. Det är lätt att drunkna i utbudet av privata

bloggar när man söker fakta på nätet och med Mattias bok som vägledning kan fler ges en chans att kunna identifiera osaklig och felaktig information varhelst man stöter på den.

Torill Kornfeldt – vetenskapsjournalist och författare – pratade om sin nya bok *Mammutens återkomst. De utdöda arternas andra chans*. Forskare runt om i världen försöker återskapa utdöda arter genom genetisk teknologi och vi är inte långt ifrån att lyckas. Torill beskriver tekniken för att lyckas och tar även upp de frågor detta arbete ger upphov till. Det är inte helt okomplicerat att föda upp mammutar och det är omöjligt att fullt ut kunna förutse vilka problem som skulle kunna uppstå när man väl har lyckats.

Torill Kornfeldt Foto: Karin Noomi Karlsson

Ulf Danielsson – professor i teoretisk fysik och författare – presenterade sin senaste bok *Vårt klot så ömkligt litet* och pratade om jordens utveckling genom tiderna ur ett kosmiskt perspektiv. De slutsatser som Danielsson presenterar är oroväckande. Livet är skört och tillvaron osäker för invånarna på den lilla blåa planeten och frågan är om vi är ensamma eller om det finns fler varelser

i världsrymden som befinner sig i en liknande situation. Danielssons engagemang i klimatfrågan är genuint och frågeställningarna som presenteras är viktiga.

På söndagen bjöd vi på paneldebatt med frågor kring bland annat vardagsrasism som Christine Öberg hade bistått oss med. Panelen bestod av Paula Dahlberg, skribent, bloggare och debattör från Vardagsrasismen, Jonathan Leman, researcher från Stiftelsen Expo och Peter Olausson, ordförande i VoF Göteborg och författare. Deltagarna bjöd på en intressant och rapp diskussion kring vardagsrasism och diskriminering.

SUMMERING

När så montern hade packats ihop och transporterats bort väntade den sedvanliga postbokmässeölen. I år intogs den på Bishop's Arms på Avenyn i sällskap med dem som hade rivit montern. Alla kunde konstatera att de var nöjda med mässan och att det är ett bra tillfälle att träffa folk och informera om vår verksamhet. Inte mindre än 21 nya medlemmar hade värvats under de fyra dagarna och detta var rekord.

Ett stort tack till ansvariga och alla våra volontärer som med obruten energi och entusiasm gjorde allt för att sprida upplysning till våra besökare. Nästa år hittar ni Vetenskap och Folkbildning på bokmässan igen och då blir temat bildning och Finland 100 år.

Ur arkivet

”JA, DET ÄR EN TEORI, det är bara en vetenskaplig teori, och under senare år har den kritiserats i den vetenskapliga världen. Man tror inte längre i vetenskapliga kretsar att den är så ofelbar som man tidigare trodde att den är. Men om den skulle läras ut i skolorna, då tycker jag att man också ska lära ut den bibliska teorin om skapelsen, som inte är en teori utan den bibliska berättelsen om skapelsen.” [President Ronald] Reagan gav inget klart svar på frågan vad han själv trodde om evolutionsteorin, men sa att ”Jag har en hel del frågor om den.” (Folkvett 1/1985)

I början av 1990 hade VoF ca 270 medlemmar. Det nämns att när scientologerna skriver sina massinsändare ser de till att använda ordet ”scientologi” en och endast en gång, för att märkas men inte mer; idag skulle inte ens det fungera. I den internationella översikten nämns kall fusion, en modern klassiker från året innan. Däremot blev von Dänikens turné i Australien ett fiasko. Astrologerna dras

Ronald och Nancy Reagan

fortfarande med avslöjandet 1988 av hur Nancy Reagan (*First Lady* 1981-89) försökte att dra nytta av spåkonster i politiken. (Folkvett 1/1990)

”Efter Kanal 5:s serie ’Förnimmelse av mord’, där klärvoja-janta personer skulle hitta nya spår i ouppklarade mordut-redningar, har Aftonbladet (2003-08-23) tagit reda på vad som har kommit fram. Svaret är – ingenting. Program-serien har inte resulterat i ett enda nytt spår, enligt en rundringning till de ansvariga kriminalkommissarierna.” (Folkvett 3/2003)

IN MEMORIAM

Robert Todd Carroll *(1945–2016)*

Before there was Wikipedia, there was The Skeptic's Dictionary. It was conceived and managed by this one amazing person, Robert Todd Carroll. He started it in 1994 after taking a community education class with his wife Leslie, learning about the Internet, email, and HTML.

UR DÖDSRUNAN PÅ CSICOP.ORG

Robert Todd Carroll föddes i Illinois 1945. Han uppfostrades som katolik och läste en kort tid på ett seminarium (prästerskola). Han doktorerade 1974 på en avhandling om religionsfilosofi och blev 1977 professor i filosofi på Sacramento City College, en tjänst han hade fram till 2007.

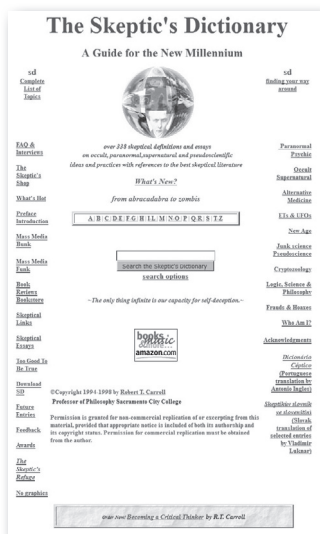
Robert berättade senare att hans "avkristnande" inte gick snabbt utan långsamt. Under en tid på 60-talet intresserade han sig, likt många andra i hans ålder vid den tiden, för österländska religioner och filosofier, men "ju

mer jag tänkte på religiösa idéer, desto mer falska och absurda fann jag dem”.

Hans skeptiska bana kan sägas ha inletts när han började undervisa i filosofi, logik och skärpt tänkande. Han började däremot inte att skriva förrän 1992, sedan två närstående personer dött inom loppet av några dagar: "Jag antar att jag insåg att jag var dödlig." Två år senare hade han lärt sig tillräckligt för att starta en hemsida. Den fick heta skepdic.com. Till att börja med försågs den med en handfull artiklar.

22 år senare har Skeptic's Dictionary över 700 artiklar, omsorgsfullt korslänkade och uppdaterade. Sajten hantearar över en miljon sidvisningar i månaden. För skeptiker världen över är den en given standardkälla för korrekta, pålästa och välformulerade upplysningar om allehanda vidskepelser, förvillelser och pseudovetenskaper. Den inspirerade till den skeptiska ordbok som finns utlagd på VoF:s hemsida, givetvis med adressen www.vof.se/skeptic. Materialet har även getts ut som bok på flera språk.

Reader's comments utgör en särskilt underhållande, och ofta nog så lärorik, del av skepdic.com. Där finns över 20

års läsarbrev, kommentarer och kritik av alla de slag, tillsammans med Roberts svar. Här har till exempel en läsare frågat om några föregivet mystiska stenar från en grotta vid staden Ica i Peru, men kallat dem *Inca stones*:

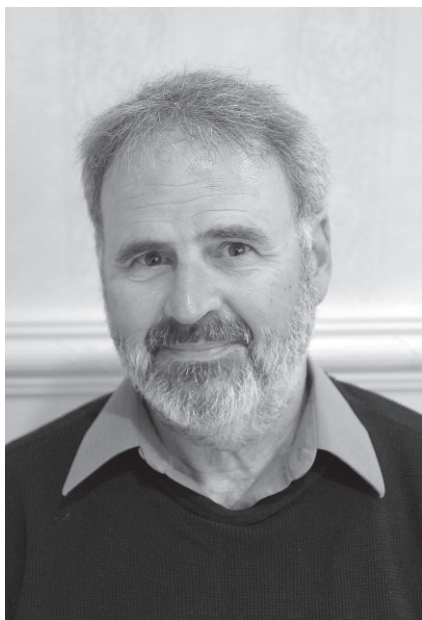
Jag antar att du menar Ica-stenarna. En del läsare kanske tror att det är orättvist att påpeka ett fel som kanske bara är ett skrivfel. Men efterhand som du utvecklar ditt resonemang tror jag att de flesta läsare kommer att inse att det nog inte är ett skrivfel utan ett tecken på hur slarvig du är på att observera saker.

En artikel som tog upp påståenden om cannabis som undermedel mot cancer fick ilskna kommentarer. Robert var inte svaret skyldig. Här är ett exempel:

Du vet förmodligen inte att det finns över 200 olika sorters cancer. Sannolikheten att en enda substans kan få samma effekt på samtliga sorter är praktiskt taget noll. Sannolikheten för att det finns en enda botemedel mot alla sorters cancer är noll. Sannolikheten för att du förstår vad jag pratar om är förmodligen under noll.

Och ett av otaliga läsarbrev om Illuminati besvaras så här respektlöst:

I själva verket är jag en agent för Al Qaida som jobbar deltid för Big Pharma, CIA och Westminster Abbey. När jag är på särskilt dåligt humör skriver jag poesi och torterar folk genom att läsa upp den för dem.

Robert Todd Carroll

Till slut några axplock ur Roberts FAQ på skeptidic.com. Flera av frågorna torde många som ägnar sig åt skeptisk aktivism känna igen.

- Kan vetenskapen svara på alla våra frågor?
- Nej. Vetenskapen kan bara svara på empiriska frågor.
- Kan vetenskapen svara på alla empiriska frågor?
- Ja, men många av svaren kommer att vara fel.
- Är alla skeptiker ateister?
- Nej. Några skeptiker är ateister, några är agnostiker och några är teister. På så sätt liknar skeptiker forskare och baseball-spelare.

– Är inte skepticism en sorts religion som tror på vetenskap?

– Nej. Skepticism utgörs inte av ett antal trossatser, inte heller involverar den några ritualer, förespråkar en viss livsstil, eller tillbedjan av det ena eller andra. Tron på vetenskap bygger inte på tro utan på belägg. Tron på vetenskap är heller inte ovillkorlig. Vetenskapliga teorier kan förändras när som helst, till skillnad från religiösa dogmer. Vetenskapen försöker att korrigera sina fel, inte bevara dem genom att förbjuda förändrade tänkesätt, som religioner gör.

– Dina argument är alltid ensidiga. Varför ger du oss inte argumenten *för* ESP, magi och mirakler?

– Om jag hade skrivit en annan bok, låt oss kalla den *En kritisk tänkares inställning till konstiga idéer*, så skulle jag ha gjort annorlunda. I det fallet skulle jag ha lagt fram de bästa argumenten från båda sidor i varje fråga och låta läsaren avgöra om det ena, andra eller inget av dem är mest övertygande. Men jag skrev inte en sådan bok. Jag skrev en bok som ger läsaren de bästa *skeptiska* argumenten och hänvisar till den bästa *skeptiska* litteraturen om ockulta, övernaturliga, paranormala och pseudovetenskapliga påståenden. Det finns oöverskådliga mängder icke-skeptiskt material i dessa frågor. Mitt syfte är att försöka ge lite balans i en obalanserad värld.

Robert Todd Carroll fick 2014 diagnosen cancer i bukspottkörteln. Han arbetade in i det sista, först våren 2016 tvingades han avsluta sitt månatliga nyhetsbrev. Han avled på morgonen den 25 augusti 2016.

PO

IN MEMORIAM

Carl Johan Göthe har avlidit

Docent Carl Johan Göthe, som bland annat var chef för den yrkesmedicinska kliniken vid Södersjukhuset i Stockholm, har avlidit vid 81 års ålder. Han gjorde betydelsefulla insatser som kliniker och forskare, men för Folkvetts läsare är han nog främst känd för sina artiklar om sjukdomstillstånd som utan vetenskaplig grund har kopplats till vissa miljöfaktorer. Han skrev både vetenskapliga och populärvetenskapliga artiklar om dessa tillstånd, bland annat den mycket läsvärda artikeln "Från skrivkramp till bildskärmssjuka" i *Folkvett* nr 2/2000 (omtryckt i antologin *Fakta eller fantasier*, 2007). Han visade där på det som är gemensamt mellan tillstånd som "amalgamsjuka" ("oral galvanism"), "bildskärmssjuka" och "elöverkänslighet". Symptomen är ganska lika, men det mest karaktäristiska är att det i samtliga fall saknas vetenskapliga belägg för samband mellan symptomen och deras förmodade orsaker. En vanlig samlande benämning för dessa

tillstånd är ESS (environmental somatization syndrome). Det första kända exemplet på ESS är den skrivkramp som brittiska statstjänstemän klagade över på 1830-talet och som man hänförde till övergången från gåspennor till stålpenor. Göthe menade att ESS av allt att döma har psykologiska orsaker, men framhöll också att de allra flesta av patienterna återfinns ”inom den psykiska normalzonen”.

Dessa tillstånd kan förorsaka allvarligt lidande, men sjukvården har i regel svårt att hjälpa dem som drabbas. Carl-Johan Göthe inriktade sig därför på förebyggande arbete. Han varnade mot att sprida obestyrkta påståenden om samband mellan symptomen och olika miljöfaktorer, eftersom sådana påståenden kan skapa negativa förväntningar som ökar risken för epidemiska utbrott av ESS. Han varnade också för användningen av benämningar som ”bildskärmssjuka” och ”elöverkänslighet” som ger intryck att det skulle ha påvisats ett samband mellan symptomen och miljöfaktorn i fråga. Det är ett klokt råd, men inte alltid lätt att följa.

Sven Ove Hansson

NOTISER

Forskningsfientlig ny president i USA

DEN 8 NOVEMBER 2016 gick USA till val och när rösterna slutligen var räknade stod det klart att republikanernas kandidat, Donald John Trump, hade vunnit. Det blir första gången som USA får en president som inte har tjänstgjort inom vare

sig militären eller den offentliga sektorn. Han har gjort sig känd för att misskreditera forskning och från akademien fruktar man nu att detta kan leda till en nedprioritering av samhällsvetenskaplig forskning och stopp för stamcells forskning på foster om forskningspolitiken kommer att gå i en mer konservativ riktning.

Ett flertal tidningar, däribland The Guardian, har vid upprepade tillfällen rapporterat om att Trump också blir den första presidenten som är öppen motståndare

till klimatforskningen. Han argumenterar för att det inte behövs åtgärder mot klimatförändringar och han påstår att den globala uppvärmningen är skitsnack och en bluff iscensatt för och av kineserna för att hindra att amerikansk

tillverkningsindustri är konkurrenskraftig.

Tidningen Universitetslära- ren som ges ut av fackförbundet SULF menar att det nu kommer att råda stor osäkerhet kring vad den tillträdande presidentens inställning i klimatfrågan kommer att innebära för USA:s forskning de kommande fyra åren. I skrivande stund rapporterar ett flertal dagstidningar att Trump har utnämnt Myron Ebell till chef för miljömyndigheten EPA. Ebell är uttalad klimatskeptiker och kommer närmast från tankesmed-

NOTISER

jan Competitive Enterprise Institute som förespråkar minskad statlig styrning.

KNK

Skydda antibiotikan

UNDER HÖSTEN har sajten www.skyddaantibiotikan.se lanserats för att uppmärksamma antibiotikadagen, 18 november, samt sprida information om antibiotika och antibiotikaresistens.

Bakom initiativet står 23 myndigheter och organisationer, såsom Folkhälsomyndigheten, Läkemedelsverket, Socialstyrelsen och Vetenskapsrådet.

Med hjälp av lättillgängliga bilder och filmer på webben och facebook råder man allmänheten att bidra till att

antibiotika ska fungera även i framtiden, genom att göra kloka val i vardagen. Dessa sammanfattas i följande tre punkter:

Prata med din läkare eller veterinär om när antibiotika gör nytta.

Använd inte överbliven antibiotika utan lämna in den på apoteket.

Förebygg infektioner och smittspridning när det går, till exempel genom att tvätta händerna och följa vaccinationsprogram.

LSL

Klimatförnekandets psykologi

KIRSTI JYLHÄ har lagt fram en avhandling i psykologi vid Uppsala universitet där

hon undersöker psykologiska och ideologiska karaktäristika hos personer som inte accepterar klimatvetenskapens forskningsresultat. Studien bygger på undersökningar med frågeformu-

NOTISER

Kirsti Jylhä

lär. Försökspersonerna har till stor del rekryterats via annons på Internet. Resultaten bekräftar tidigare forskning som visar att klimatförnekande har ett samband med konservativa politiska uppfattningar och auktoritära attityder. Dessutom finner hon att klimatförnekande är vanligast hos män samt hos personer med låg empati och så kallad social dominansorientering (SDO) med vilket avses att personen i fråga accepterar och kanske även förespråkar hierarkiska och dominanta relationer mellan människor.

Avhandlingen heter *Ideological roots of climate change*

denial. En utförlig sammanfattning finns att hämta på Uppsala universitets hemsida.

SOH

Uppsalapolitiker mot kvacksalveri

DEN 25 AUGUSTI 2016 publicerade Dagens Medicin en debattartikel om läkemedelslagstiftningen av Robert Damberg, Johan Edstav och Malena Ranch, som alla är miljöpartistiska landstingsråd i Uppsala läns landsting. I artikeln tar de avstånd från homeopatin och skriver:

”Vi, som är företrädare för ett parti som värnar forskning och vetenskap vilket inte minst är tydligt i klimatfrå-

Robert Damberg

NOTISER

gan, vill att samma tydlighet också ska gälla vad som omfattas av läkemedelsbegreppet. Det måste stå utom allt tvivel vad som är läkemedel och vad som inte är det. Det är i grunden ett konsumentskydd där det inte får råda några tvivel.”

De tre politikerna ställer sig bakom regeringens beslut att avveckla den särslagstiftning som möjliggjort injektion av verkningslösa antroposofiska preparat. I stället för sänka kraven för säkerhet och effekt hos läkemedel vill de höja dem. ”Hanteringen av läkemedel behöver framöver stramas upp så att ingen patient luras på preparat som vetenskapligt visats vara verkningslösa.”

I en artikel i UNT den 12 augusti tog två andra landstingspolitiker i Uppsala, Lina Nordquist och Janine Bichara (båda L), avstånd från Vidarkliniken som “använder extremt utspädda blandningar av bland annat spindel, padda, skunkolja och tjurtestikel. Detta kombineras med läkeurytmi, omslag och insmörjningar som inte heller de baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet.” De

Malena Ranch

konstaterar att Vidarklinikens behandling inte har några påvisade medicinska effekter, och förordar därför en snabb avveckling av landstingets remisser till den antroposofiska kliniken.

Under politisk enighet har Uppsala läns landsting beslutat att inte skicka några patienter till Vidarkliniken efter utgången av år 2016.

SOH

Dan Larhammar årets farmaceut

FÖRENINGEN Sveriges Farmaceuter har utsett Dan Larhammar till Årets farmaceut 2016. Så här lyder motiveringen: ”Utmärkelsen Årets Farmaceut tilldelas Dan

NOTISER

Larhammar, professor i molekylär cellbiologi vid Uppsala universitet för hans stora engagemang för Evidence Based Medicine (EBM) och för den farmaceutiska professionen. Som apotekare är Dan Larhammar en förebild som en argumenterande läkemedelsexpert, alltid med en gedigen vetenskaplig ansats och har bland annat med framgångsrik målmedvetenhet varit en röst i debatten om antroposofiska läkemedel. Dan Larhammar har forskat

inom receptorfarmakologi sedan början av 1990-talet och är ämnesföreträdare och examinator i ämnet farmakologi på läkarprogrammet och biomedicinprogrammet. Han är engagerad i föreningen Vetenskap och Folkbildning VoF, som har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat.”

Folkvett instämmer och gratulerar!

SOH

Dan Larhammar.
Bild: Mikael Wallestedt

Vetenskap och Folkbildning i Metro Debatt

MED ANLEDNING av diskussionen kring boken *Livet med kvantfysiska glasögon* av Titti Nordieng och Mikael Säflund publicerade Metro Debatt en artikel från Vetenskap och Folkbildning den 23 augusti. Med cirkelbevisning, tententiösa påståenden och rena påhitt propagerade författarna av boken för att man exempelvis skulle kunna ”avprenumerera sjukdomar” genom att tänka rätt. De har ingen utbildning alls i fysik och riktiga kvantfysiker tar sig för pannan när bokens idéer förs

NOTISER

fram men Titti och Mikael hävdar ändå att boken bygger på vetenskap och kallar sig för "utbildade inom applicerad kvantfysik". Boken fick hård kritik i bland annat DN som påtalade att deras slutsatser bygger på grova missförstånd och misstolkningar.

Artikelförfattarna Gunilla Burell, Karin Noomi Karlsson, Dan Katz, Dan Larham-

mar och Linda Strand Lundberg konstaterar att pseudovetenskap ställer till med stor skada och har en omfattande spridning även om den till en början kan te sig harmlös. Pseudovetenskap lurar sjuka att avstå livsviktig medicinsk behandling och psykiskt sköra personer kan luras in i sektliknande sammanhang.

KNK

SKRIBENTER I DETTA NUMMER

Varje nummer av Folkvett deltar en rad olika skribenter med bidrag. Här följer en kort presentation av skribenterna i Folkvett 3/4 2016:

William Appelqvist är student i praktisk filosofi vid Göteborgs universitet, tidigare inom religionsvetenskap. William är aktiv medlem i Vetenskap och Folkbildning Göteborg samt styrelseledamot i RFSU Göteborg.

Xzenu Cronström Beskow har en masterexamen i sociologi och mänskliga rättigheter samt en kandidatexamen i sexologi från Göteborgs universitet. Xzenu driver wikin catergorism.com och är kassör i VoF Göteborg samt ledamot i riksstyrelsen.

Daniel Bostedt är illustratör, jobbar med datakommunikation och är medlem i VoF Göteborg.

Pontus Böckman är civilekonom och ordförande för VoF Skåne samt kassör i riksstyrelsen.

Hanno Essén är fysiker med inriktning mot elektromagnetism och kemisk fysik och molekylteori.

Sven Ove Hansson är författare och professor i filosofi vid KTH. Han är redaktör för den filosofiska tidskriften Theoria och ansvarig utgivare för Folkvett.

Karin Noomi Karlsson är doktorand i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet med inriktning mot 1700-tal och tillfällesdikt. Hon jobbar även som teknisk skribent och översättare och föreläser om retorik vid universitet och på företag. Karin är vice ordförande för VoF Göteborg samt ledamot i riksstyrelsen.

Linda Strand Lundberg arbetar som utbildningshandläggare på Karlstad universitet och är ordförande i Vetenskap och Folkbildnings riksstyrelse.

Anders Nilsson är kemist och konsult inom fuktskadade byggnader.

Peter Olausson är författare, webbmaster och ordförande för VoF Göteborg samt vice ordförande i riksstyrelsen. Peter driver sedan många år bloggen Faktoider - Försant-hållna osanningar, halvsanningar och missuppfattningar där han går igenom och avslöjar många av de historier som får viral spridning på nätet.

Kjell Strömberg är adjunkt i matematik och fysik på högstadiet och aktiv medlem i VoF Örebro samt ledamot i riksstyrelsen sedan 1994.